

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra slovanských jazyků a literatur

Bakalářská práce

Odborný text v pedagogické praxi na
druhém stupni základní školy

Vypracovala: Marie Blažková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Martin Schacherl, Ph.D.

České Budějovice

2024

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce doc. PhDr. Martinu Schacherlovi, Ph.D. za metodické vedení a velice cenné rady při vypracování bakalářské práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum:

Podpis studenta:

Anotace

Bakalářská práce s názvem „Odborný text v pedagogické praxi na druhém stupni základní školy“ se věnuje odbornému stylu v učebnicích pro druhý stupeň základních škol. V teoretické části představuje terminologii týkající se odborných textů a strategickou dokumentaci českého školství. V praktické části je proveden výzkum základních stylometrických ukazatelů vybraného slohového útvaru odborného stylu z učebnic pomocí aplikace QuitaUp, jež je součástí portálu Český národní korpus.

Klíčová slova

Odborný text, odborný funkční styl, výklad, QuitaUp, stylometrická analýza

Abstract

The bachelor thesis titled „Professional Practise at the Second Level of Primary School“ delves into the topic of professional writing style in textbooks for primary school students. The theoretical segment introduces the Czech education system's relevant terminology and strategic documentation. The practical part of the research employs the QuitaUp application, a Czech National Corpus portal component, to analyse fundamental stylometric indicators of a specific type of text from textbooks.

Key words

Professional text, professional functional style, exposition, QuitaUp, stylometric analysis

1 Obsah

Úvod.....	10
TEORETICKÁ ČÁST	11
2 Základní terminologie	11
2.1 Jazykový styl	11
2.2 Stylistika.....	12
2.3 Text.....	13
2.4 Slohové postupy	14
3 Funkční styly	15
4 Odborný funkční styl.....	17
4.1 Substyly odborného funkčního stylu.....	17
4.1.1 Styl vědeckých (teoretických) textů	18
4.1.2 Styl prakticky odborných textů	18
4.1.3 Styl populárně naučný	18
4.1.4 Učební styl.....	19
4.1.5 Styl esejistický.....	19
4.2 Faktory konstituující odborné projevy	19
4.3 Struktura textů odborného zaměření	20
4.4 Jazyk odborného textu.....	21
4.4.1 Lexikální rovina	21
4.4.2 Syntaktická rovina.....	21

4.4.3	Morfologická rovina.....	22
4.5	Slohové útvary odborného funkčního stylu	23
4.5.1	Výklad	23
5	Strategická dokumentace.....	24
5.1	Rámcový vzdělávací program	24
5.2	Školní vzdělávací program (ŠVP).....	26
PRAKTICKÁ ČÁST		27
6	Hlavní cíle výzkumu	27
7	Český národní korpus	28
7.1	Quita Up	28
7.1.1	Tokenizace	28
7.1.2	Lemmatizace	28
7.1.3	Tagování slovních druhů	29
7.1.4	Syntaktický parsing	29
7.2	Výstupy	29
8	Nakladatelství Fraus	31
9	Vydavatelství Taktik	33
10	Nakladatelství Nová škola.....	35
11	Metodologie	36
12	Vybrané ukázky z učebnic	37
13	Analýza dat.....	41

14	Interpretace dat	49
15	Shrnutí výsledků.....	52
16	Závěr.....	54
	POUŽITÁ LITERATURA	56
	SEZNAM OBRÁZKŮ.....	60
	SEZNAM TABULEK	60
	SEZNAM PŘÍLOH.....	61
	PŘÍLOHY	62

Seznam zkratk:

ČNK – Český národní korpus

ČSAV – Československá akademie věd

D – Deskriptivita textu

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky

NLP – Zpracování přirozeného jazyka

Q – Aktivita textu

RVP – Rámcový vzdělávací program

RVP G – Rámcový vzdělávací program pro gymnázia

RVP PV – Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

RVP SOV – Rámcový vzdělávací program středního odborného vzdělávání

RVP SV – Rámcový vzdělávací program pro speciální vzdělávání

RVP ZUV – Rámcový vzdělávací program pro základní umělecké vzdělávání

RVP ZV – Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

ŠVP – Školní vzdělávací program

T – Počet tokenů v textu

TTR – Poměr typů a tokenů

V – Počet typů v textu

VD – Verb distanc

ZŠ – Základní škola

Úvod

Bakalářská práce s názvem „Odborný text v pedagogické praxi na druhém stupni základní školy“ se zaměřuje na stylometrickou analýzu výkladu ve vybraných učebnicích pro druhý stupeň základních škol. Téma je zpracováno výzkumně, a to pomocí aplikace QuitaUp, jelikož mě zajímá, zda jsou vybrané ukázky výkladu vhodné do učebnicových řad a zda odpovídají parametrům odborného funkčního stylu. Při psaní bakalářské práce se postupně zužuje můj odborný záměr. Nejdříve se věnuji odbornému funkčnímu stylu, poté se zaměřuji i na učebnicový substyl. Při výběru slohových útvarů jsem původně chtěla pracovat s výkladem, výtahem a recenzí. Pro nedostatek ukázek recenzí v učebnicích nakladatelství Fraus jsem došla k rozhodnutí pracovat pouze s výkladem a výtahem. Nakonec jsem vybrala pouze ukázky výkladu, a to z důvodu lepší přehlednosti celého výzkumu a výskytu výkladu jak v učebnicích pro 8. ročník, tak i v učebnicích pro 9. ročník.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části představuje odbornou stylovou oblast ve své aktuálnosti, pojmenovává specifika odborného funkčního stylu, učebního substylu a výkladu. Teoretická část se skládá z následujících hlavních kapitol: Základní terminologie, Funkční styly, Odborný funkční styl a Strategická dokumentace. Hlavním zdrojem pro teoretickou část je kniha Současná stylistika od Čechové et al. (2008) a Nový encyklopedický slovník češtiny v online verzi. V praktické části je provedena stylometrická analýza vybraných ukázek výkladu z učebnicových řad nakladatelství Fraus, Taktik a Nová škola. Na základě provedené stylometrické analýzy pomocí aplikace QuitaUp, jež je součástí portálu Český národní korpus, sleduji vybrané stylometrické indikátory.

Cílem bakalářské práce je charakterizovat prvky výkladu v jednotlivých ukázkách, zhodnotit, zda vybrané ukázky odpovídají parametrům odborného funkčního stylu a učebního substylu a jejich reprezentativnost jako slohového útvaru odborného textu. Téma mé bakalářské práce představuje možné východisko pro mou budoucí diplomovou práci, kde bych se ráda této problematice věnovala podrobněji.

TEORETICKÁ ČÁST

2 Základní terminologie

2.1 Jazykový styl

Jazykový styl je způsob cílevědomého výběru a uspořádání jazykových prostředků, který sleduje komunikační záměr autora a je nositelem jeho obsahu (Čechová et al. 2008).

Rozlišujeme několik druhů stylů. Styl singulární; styl jednotlivých jazykových projevů či jednoho konkrétního textu; styl individuální (může být označován také jako styl subjektivní či autorský) – zobecnění stylu autora; a styl interindividuální (označován také jako styl objektivní), jenž se zaměřuje na způsob použití jazyka v komunikaci. Styly se mohou formovat na základě osobních projevů autora (individuální), nebo mohou vznikat nezávisle na autorech odborného stylu – pak mluvíme o stylech objektivních, jež nejsou omezeny na konkrétní autorský výraz. Díky výběru a uspořádání jazykových prostředků jsme schopni lépe porozumět tomu, jak jazykové prostředky ovlivňují komunikace a jak se různé formy stylů vyvíjí. Jazykový styl zahrnuje styly: běžné komunikace (prostěsdělovací), odborné, publicistické, administrativní, řečnické a styl umělecké literatury. Všechny okolnosti a vlivy, které ovlivňují výběr jazykových prostředků a utváří výsledný styl textu, se nazývají stýlotvorné faktory neboli slohotvorní činitelé. Podmínky na autorovi nezávislé se nazývají objektivní slohotvorní činitelé. Jedná se o funkce projevu, formu, prostředí, připravenost a o adresáta komunikátu. Slohotvorní činitelé subjektivní jsou okolnosti, které jsou spjaty s autorovo osobností, mezi které jsou řazeny povahové rysy, biologické faktory, dosažené vzdělání či jazykové schopnosti. Se stýlotvornými faktory souvisí také členění na styly simplexní a komplexní. Simplexní styl je ovlivněn jedním dominantním faktorem, častěji, komplexní styl, jenž je ovlivněn několika faktory.

Styl běžné komunikace tvoří nedílnou součást každodenního života, výběr jazykových prostředků je většinou vázán a podmíněn konkrétní situací. Slouží k vzájemnému sdělení informace – jeho funkce je dorozumivací. Odlišuje se od ostatních stylů, a to i přes svůj značný vliv na styl administrativní a rétorický. Je jednoduchý, spontánní a často obsahuje dialogy. Mnohotvárným stylem je styl publicistický – poměrně flexibilní styl, jenž se kromě informativní a komunikační funkce vyznačuje především funkcí persvazivní a agitační.

Texty publicistického stylu obsahují osobní názory, komentáře a hodnocení autora, jejichž cílem je rychle, výstižně a co nejučinněji informovat adresáty o aktuálním dění. Odborný styl je charakteristický užíváním odborného jazyka a terminologie. Uplatňuje se zde odborně sdělná funkce, jež tento styl odlišuje od ostatních. Klade důraz na věcnou správnost, objektivnost, úplnost a jednoznačnost. Autor odborného stylu předpokládá čtenářovu orientaci a znalosti v daném oboru či dosažení vzdělání. Prolnavost mezi stylem odborným a publicistickým zastupuje styl administrativní. Jedná se o styl komplexní. Funkce řídicí a direktivní jsou specifické pro oblast administrativy a jsou úzce spojeny s funkcí sdělovací a zpravovací, jež charakterizují administrativní texty. Styl často užívaný v politických projevech, esejích a dalších oblastech, s cílem přesvědčení posluchačů nebo ovlivnění jejich názorů, se nazývá styl rétorický. Persvazivní funkce zde plní klíčovou složku, stejně tak výběr jazykových prostředků a argumentů. Posledním typem je styl umělecké literatury, jehož základní funkcí je funkce komunikační, ale neméně důležitou složkou je funkce estetická. Styl umělecké literatury dělíme na tři kategorie: drama, poezie, próza.

2.2 Stylistika

Stylistika analyzuje a popisuje jazykové prostředky a postupy, které ovlivňují formu a strukturu textů s cílem porozumět jejich komunikačním, estetickým či emocionálním efektům. Zkoumá různé aspekty jazykového projevu, včetně lexikálních a gramatických prvků, zaměřuje se na jejich funkci a význam v daném textu, podstatu stylu a stylové normy (soubor tendencí a zvyklostí, jež se účastní na vzniku komunikátu). Jedná se o nauku o užívání jazykových prostředků v textu. Je to mladá disciplína, jejíž koncepce byla utvářena na přelomu 19. a 20. století. V rámci stylistiky mluvíme o dvou konceptech – syntagmatice a pragmatice – které pomáhají analyzovat vztahy mezi jednotlivými jazykovými jednotkami. Paradigmatika je soubor alternativních prvků, které mohou být vzájemně nahrazeny, aniž by došlo ke ztrátě sémantického nebo gramatického významu. Syntagmatika se zaměřuje na vztahy mezi jednotlivými slovy či jazykovými prvky v konkrétním jazykovém sledu nebo spojení. V praxi se pak učíme vytvářet souvislé texty (výstavby a stylizace běžných a věcných projevů), které odpovídají dané situaci a cílům naší komunikace.

Stylistiku můžeme dělit na teoretickou a praktickou. Teoretická stylistika se soustředí na abstraktnější otázky a obecné principy. Cílem je poskytnout širší rámec a kontext pro porozumění stylistickým jevům v jazyce. Naopak praktická stylistika se orientuje na zvládnutí výstavby a stylizace běžných projevů a aplikuje teoretické principy na konkrétní příklady a texty, jež jsou obsaženy v učebnicích. Dále můžeme stylistiku rozdělit na synchronní a diachronní, přičemž synchronní stylistika se zabývá současnými texty a jejich charakteristikami, naopak diachronní stylistika zkoumá texty historické a sleduje, jak se v čase vyvíjí. Stylistika srovnávací, také nazývaná komparativní stylistika, se zaměřuje na porovnávání obecných nebo individuálních stylů v jednom jazyce nebo také na srovnávání jednotlivých obecných stylů mezi různými jazyky.

Stylistiku můžeme dělit také podle konkrétního zaměření. Například stylistika funkční, tady mluvíme o funkcích textu a podmínkách komunikace. Stylistika expresivní, jejímž hlavním cílem je analýza a realizace expresivních funkcí řeči. Dále pak stylistika generativní, jež se zabývá studiem generativní gramatiky – vytváření a interpretace textu z hlediska jeho formálních a strukturálních aspektů či stylistika sémantická, která zkoumá, jak jsou sémantické prostředky využívány k formování významu textu. Kvantitativní stylistika se zaměřuje na měření a analýzu četností výskytu jazykových jednotek – slov, slovních druhů, jednotlivých typů – v textech. Těmito četnostmi se snaží odhalit charakteristické rysy individuálního nebo funkčního stylu (Krčmová, 2017).

2.3 Text

Text je strukturovaná jednotka komunikace, která má specifické vlastnosti, jako je komplexnost, koherence (spojitost), funkčnost, informativnost, organizovanost a zapojení do kontextu a komunikační situace. Nejedná se o náhodné seskupení slov; ale o pečlivě organizovanou strukturu, jež může být studována z hlediska formálních a obsahových prvků. Může se jednat o psaný projev, ale také o projev ústní například na přednáškách nebo prohlášeních. Jedním z hlavních cílů je předat konkrétní informace (sdělení). Věda, jež zkoumá texty, zejména pak texty staršího původu se nazývá textová kritika, též textologie. V souvislosti s touto tematikou jsou občas používány synonyma: komunikát, promluva a diskurs, přičemž jsou chápány spíše jako různá pojmenování stejného – tj. jazykového produktu komunikační činnosti. Komunikátem lze z užšího hlediska označit základní

sdělovací jednotky, zahrnující i neverbální projevy. To znamená, že termín komunikát může být používán i v souvislosti s vizuálními průhledy nebo hudebními skladbami.

Termín diskurs může v úzkém slova smyslu označovat dialog nebo slouží jako alternativní název pro diskusi. Zároveň se tak mohou nazývat různé typy jazykových projevů (např. diskurs vědecký). Promluva je sémanticky uzavřený a koherentně smysluplný úsek řeči, jenž je relativně samostatný a je pronášen jedním mluvčím. Může být složena z jedné nebo více výpovědí (nazývané také „věty“), a její délka může být potenciálně neomezená. Má různé formy, včetně projevu, článku, přednášky nebo dokonce celého románu. V rámci dialogu odpovědi každého účastníka představují individuální rozhovory. To znamená, že dialog se skládá z jednotlivých promluv, které představují osobní projevy každého účastníka (Čechová et al., 2008).

2.4 Slohové postupy

Při vytváření jazykového projevu je klíčovým krokem rozhodnutí o slohovém postupu, což zahrnuje základní strukturu výstavby na tematické a jazykové úrovni. Autor při tomto rozhodování zohledňuje nejen účel projevu, ale i další faktory. Jedním z nich je rozsah včetně pojetí poskytovaných informací a modelu vyjádření vztahu mezi nimi. Základní modely slohových postupů jsou: informační, vyprávěcí, popisný, výkladový a úvahový. Autor vybírá podle specifik dané komunikační situace (Krčmová, 2008).

3 Funkční styly

Jazyk se již v minulosti měnil a dále se vyvíjí. Jeho vývoj odráží tzv. stylové proměny jazykové komunikace. K těmto proměnám docházelo, a stále dochází, v závislostech na společenské situaci, politických a ekonomických podmínkách atd. Základy teorie funkčních stylů najdeme v práci Bohuslava Havránka – *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura* (1932), jenž byl členem Pražského lingvistického kroužku. Na jeho práci dále navazovali například anglista Josef Vachek a Vilém Mathesius – který od r. 1942 začíná používat termín funkční sloh. Na teorii funkčních slohů navazuje koncem 40. let 20. století František Trávníček, jenž rozlišuje dva druhy spisovných slohů, a to sloh teoretický a praktický. V roce 1954 se konala v Liblicích konference o otázkách stylu a stylistiky, kterou uspořádal Ústav pro jazyk český Československé akademie věd (ČSAV). Jejím cílem byla snaha o jasné vymezení stylistických pojmů. Původní Havránkovo rozdělení funkčních stylů rozšířil Milan Jelínek o styl publicistický, které pak vešlo do škol prostřednictvím Havránkovy – Jedličkovy *České mluvnice* (1963) a *Stručné mluvnice české* (1996). Mezi další významné osobnosti podílející se na vědeckých názorech a pracích v oblasti stylistiky českého jazyka jsou: Marie Čechová, Marie Krčmová, Eva Minářová, Jan Chloupek a Josef Václav Bečka (Krčmová et al., 2008). Jiné pojetí klasifikace funkčních stylů uvedl Milan Jelínek. Definuje styly promluvné (singulární), obecné, objektivní, subjektivní a funkční. Funkční styly pak dělí dle zobecněné komunikační funkce, kterým slouží. Jelínek dělí funkční styly do 12 kategorií a to následovně: funkční styl umělecký, konverzační (kolokviální), epistolární, odborný – který se dále dělí na vědecký, odborněpraktický a odborněpopularizační. Funkční styl právně-administrativní (úřední), ekonomický (hospodářský), propagační (reklamní), ideologické styly, styl publicistický, esejistický, direktivní a orientační. (Grepl, 1995) Další alternativou rozdělení funkčních stylů, podle Hausenblase (1973), je klasifikace na základně dokonalosti a efektivnosti vyjádření. Funkční styly tak na základě antické rétoriky klasifikuje do tří kategorií: vysoký, střední a nízký styl (Čechová et al., 2008).

Funkční styl „je funkcí jazykového projevu (parole) a je určen konkrétním cílem každého jazykového projevu.“ (Čechová, 2008, str. 29) Jedná se o soubor jazykových prostředků, které mají ve společenské komunikaci jednotnou funkci. To znamená, že se jedná o výrazové prostředky představující určitý jazykový styl, mající jednotnou funkci ve

společenské komunikaci a zároveň vylučují individualitu autora (hlavně ve stylu uměleckém). Na základě toho vznikla klasifikace funkčních stylů. Ve školské praxi se pracovalo se čtyřmi základními funkčními styly z Jedličkovy klasifikace, jenž navazoval na Bohuslava Havránka:

- Funkční styl prostěsdělovací (hovorný)
- Funkční styl odborný
- Funkční styl publicistický
- Funkční styl umělecký

Později se klasifikace rozšířila ještě o funkční styly:

- Funkční styl administrativní
- Funkční styl řečnický a esejistický (Krčmová et al., 2008)

4 Odborný funkční styl

Funkční vymezení odborného stylu zaznamenáváme již od středověku. V době pobělohorské dochází k úpadku komunikačních funkcí češtiny a tvorby českých děl, a tak se teprve od počátku obrození znovu vyvíjí český odborný styl. Důsledkem rozvoje vědecké oblasti a postavení vědy, techniky a politiky v životě byla potřeba vyjádřit češtinou různé vědecké pojmy, díky čemuž začalo opět docházet k vymezení a diferenciaci stylu odborných textů (Krčmová et al., 2008).

Odborný funkční styl se od ostatních diferencuje odborně sdělnou funkcí a svou specifíčností ve volbě informací a formy prezentace s cílem utvořit u adresáta jednoznačnou a komplexní představu o předmětu sdělení. Jeho cílem je nejen informování adresáta o tématu, ale také o schopnosti informace fixovat, zapamatovat a dále pak tvůrčím způsobem rozvíjet a aplikovat. Dále se snaží o podání přesné, jasné a relativně úplné informace na téma, jehož výklad je značně propracovaný, promyšlený a má svou jasně danou strukturu. Jeho účel se tedy liší od běžné komunikace, a proto se jejich funkce souhrnně označuje jako odborně sdělná. Při psaní odborného textu nelze začínat od začátku, ale je potřeba navazovat na již existující poznatky, které se opírají o již existující literaturu daného oboru a obsahují citace, které na ni odkazují. Dalším důležitým hlediskem je struktura odborného funkčního stylu. Texty musí odpovídat obecně uznávaným normám, které se mohou měnit v čase, a musí reflektovat znalosti a zvyklosti typické pro daný obor.

4.1 Substyly odborného funkčního stylu

Dle Krčmové odborný funkční styl lze klasifikovat na čtyři substyly: styl vědecký, naučný, popularizační, učební, a esejistický. V rámci odborného stylu se v současnosti běžně rozlišuje několik variant. Mezi ně patří vědecký (teoretický) styl a praktický odborný styl, jenž má modifikace (stylové typy) např. v hospodářském, právním, vojenském či populárně naučném stylu. Rovněž se uvažuje o učebním a esejistickém stylu. Pro každý z těchto stylů lze prostřednictvím analýzy konkrétních komunikátů odhalit specifika stylových normativů. Tato skupina substylů je ověřená, nové typy ovšem mohou vznikat díky interaktivitě moderní prezentaci vědy nebo díky možnostem, které poskytují nová média (Krčmová et al., 2008).

4.1.1 Styl vědeckých (teoretických) textů

Jedná se o texty, přinášejí nové myšlenky a poznatky, které jsou předkládány informovanému adresátovi či odborníkovi v dané oblasti. Vědecké texty se vyznačují formulací alternativních postojů, nejde pouze o výčty jednotlivých faktů, ale především o jejich interpretaci z pohledu autora. Texty jsou pečlivě strukturované, to se týká zejména kompozice, jež zahrnuje: úvod, jádro a závěr. Používají odborný jazyk, což zahrnuje preferenci mezinárodní terminologie a větší počet přejatých slov. Základem je úvahový a výkladový slohový postup doplněný odborným popisem. Jsou zde zcela nové nebo inovativní poznatky ve svém konkrétním oboru. Primárně jsou zaměřeny na vědeckou komunitu.

4.1.2 Styl prakticky odborných textů

Oproti stylu vědeckých textů, počítá styl prakticky odborných textů se čtenářem znalým problematiky daného tématu či oboru. V textu nemusíme nalézat nové poznatky, tudíž z hlediska kompozice jsou tyto texty jednodušší. V případě větší periodičnosti se k jednotlivým textům přiřazují modely. Jazyk takovýchto textů by měl být spisovný, ale mohou se vyskytovat i hovorové prvky či profesionalismy vedle odborných termínů. Prakticky odborné texty můžeme dále dělit dle lidských profesí např. vojenské, právnické či lékařské oblasti. Zde se vyskytují specifické výrazy jednotlivých oborů.

4.1.3 Styl populárně naučný

Jedná se o texty, které popularizují vědecké poznatky a jsou vytvářeny tak, aby byly srozumitelné pro širokou veřejnost. Autoři často kombinují vědecké znalosti s publicistickými schopnostmi, aby prezentovali informace tak, aby byly pochopitelné, ale stále věcně přesné. Cílem je udržet čtivost a přístupnost, aniž by byla ztracena vědecká přesnost. Významnou roli dnes hraje popularizace vědy v televizi či na sociálních sítích a internetu. V současné době zatím nejsou analyzovány jazykové složky odborných projevů – směr, jakým se jazykové složky budou v odborných projevech populárně naučného stylu ubírat, zatím nedokážeme odhadnout.

4.1.4 Učební styl

Jedná se o zvláštní styl, jenž se nachází na hranici dvou stylů. Učební styl je substylem odborného funkčního stylu a zároveň je považován za sekundární funkční styl. Vedle funkce odborně sdělné a vzdělávací je výrazná i funkce řídicí. Jeho cílem je v co největší míře osvojit si jeho obsah a poskytnout čtenáři komplexní a soustředěný pohled na daný problém a téma. Využívá se v učebnicích, ale také ve vysokoškolských skriptech či odborných příručkách. Jde o výběr relevantních informací, které autor sestavuje a strukturuje o daném tématu z různých zdrojů. Důležitým prvkem je tvůrčí přístup autora, jenž vytváří něco nového a originálního pomocí poznatků z různých studií a výzkumů. V dnešní době nabývá ve společnosti odborná komunikace stále většího významu, což vede k neustálému rozvoji odborného stylu. V rámci mezinárodní výměny informací je velká část výzkumu publikována v cizích jazycích (dnes převážně v angličtině), proto zde existuje předpoklad znalosti nejen cizího jazyka, ale také stylizačních norem jeho vyjadřování. V současné době je již jasné, že díky e-learningovým kurzům se původní předpokládající role učitele a jeho dodávání informací mění, a zatím není jasné, jak to ovlivní jazykový aspekt a modifikaci jazyka.

4.1.5 Styl esejistický

Nejedná se čistě o funkční styl odborný, ale styl typově smíšený. Téma totiž bývá zpravidla odborné, ale výrazové prostředky jsou smíšené; propojuje tak odborné a umělecké prostředky (přirovnání, obrazová pojmenování) nebo obsahuje kombinace odborných a publicistických prostředků (publicismy, mediální zpracování odborného tématu). Kompozice je zde volnější a je zde upozaděno formální členění.

4.2 Faktory konstituující odborné projevy

Hlavním smyslem odborného funkčního stylu je zveřejnění a zpřístupnění získaných poznatků a jejich uvedení do širší veřejnosti, proto je odborný funkční styl typickým stylem veřejné jazykové komunikace. Odborné texty vyžadují pečlivou připravenost, a to nejen po obsahové, ale také po kompoziční a stylistické stránce. Právě pečlivá připravenost vyžaduje většinou psanou formu odborných textů. Neznamená to ovšem, že odborné texty nemohou být mluvené, pouze to nebývá prioritní volba. Právě z důvodu nutné připravenosti, by i

odborné texty v mluvené formě měly mít přípravu alespoň v bodech, aby autor měl k dispozici osnovu, které se může držet a zároveň mohl věnovat dostatek pozornosti formální stránce přednesu. *“Základní forma projevu je monologická, dialog se uplatní jen v některých žánrech (panelová diskuse apod.).“* (Krčmová et al., 1997, str. 151) V odborných textech vznikají tzv. textové modely. To znamená, že v odborných textech jsou tendence k co nejpřesnějšímu předání informace (typově se opakují), např. model popisu objektu v biologii). Odborné texty jsou texty nociónální povahy.

4.3 Struktura textů odborného zaměření

„Nutnými vlastnostmi odborného vyjadřování jsou přesnost, jasnost, jednoznačnost, věcnost, soustavnost a zřetelnost předávané informace.“ (Krčmová et al., 1997, str. 152)

Odborný text je velmi strukturovaný. Může být rozdělen do tří hlavních částí: téma, které obsahuje základní myšlenky a známé informace; jádro sdělení nebo téma, kde se nachází nové a hlavní informace; a antitéma, což jsou náměty na další možný výzkum. Struktura odborného textu je výrazně členěna jak horizontálně, tak i vertikálně. Základními prvky horizontálního členění jsou nadpisy, odstavce, seznamy a grafy. Nadpisy jsou klíčové pro horizontální strukturu, měly by jasně definovat obsahy jednotlivých kapitol. Samotný text je dělen do odstavců, které by měly obsahovat po jedné myšlence k tématu. Přechody mezi jednotlivými odstavci by měly být logicky promyšleny a sestaveny s plynulou návazností. Vertikální členění odborného textu se věnuje organizaci informací a vzhledové stránce, jejíž základními prvky jsou: odstavce, mezery mezi odstavci, citace, odkazy na odbornou literaturu, parafráze a resumé a abstrakt.

Pro jednoduchost lze také použít tradiční rozdělení na úvod, který odpovídá na otázku „Proč?“, jádro, ve kterém jsou zodpovězeny otázky „Co a jak?“, a závěr, který se zabývá otázkou „Co to však znamená?“ Krčmová pracuje s termíny: kompozice, spisovnost, větná stavba, morfologická stránka a slovní zásoba. V přípravné fázi si autor dohledává informace z jiných odborných pramenů, sbírá informace, dělá si poznámky a popřípadě zaznamenává výsledky experimentu a výzkumu. Samotné psaní odborného textu disponuje výraznou horizontální linií, která je jasně dělená na úvod, vlastní stat' a závěr, kde autor shrne výsledky práce a výstižně formuluje nové poznatky, na něž byl text zaměřen.

Odborný text je dále charakteristický monotematikou jak v kapitolách, tak v jednotlivých odstavcích. Slohový postup odborného textu je založen na výkladovém a úvahovém postupu; navíc se zde objevuje odborný popis jako modifikace postupu popisného. „*Jazyková stránka odborných textů bývá z hlediska stylového a emocionálního neutrální a tomu odpovídá skutečnost, že je založena na jazyce spisovném.*“ (Krčmová et al., 2008, s. 215)

4.4 Jazyk odborného textu

Jazyk odborného funkčního stylu se vyznačuje precizností a odborností, která je zaměřena na přesné a jasné vyjádření myšlenek. Charakteristické je užívání terminologie a specializované fráze v jednotlivých oborech. Je zde kladen důraz na objektivitu a systematický přístup k informacím, často za užití formálního a neutrálního stylu. Jazyk odborného stylu se snaží eliminovat nejednoznačnost a zaručit přesnost v předání informací. Na jazyk odborného funkčního stylu nahlížíme v několika rovinách: lexikální rovině, syntaktické rovině a morfologické rovině, které si alespoň krátce představíme.

4.4.1 Lexikální rovina

Lexikální rovina odborného funkčního stylu zahrnuje slovní zásobu a výrazy, které jsou typické pro určité disciplíny (například medicína). V odborném funkčním stylu se používají termíny, které mají přesné významy a slouží k přesné komunikaci v daném oboru. Tato slova mohou být zkrácená, technická nebo odborná, tudíž mohou být běžnému čtenáři neznámá. Lexikální rovina je důležitá pro přesné a jasné vyjádření odborných myšlenek a konceptů. Používání vhodného a přesného odborného slovníku umožňuje odborníkům efektivně sdílet informace ve svém oboru.

4.4.2 Syntaktická rovina

V syntaktické rovině odborného funkčního stylu se zaměřujeme na strukturu vět, gramatická pravidla a způsoby, jakými jsou věty a fráze utvářeny a organizovány. V odborném prostředí je důležité, aby text byl strukturovaný, přesný a logický, což umožňuje jasnou komunikaci mezi odborníky. Žádoucí je, aby věty v tomto stylu byly dobře organizované, přehledné a byly schopny efektivně přenášet komplexní myšlenky. Používání gramaticky správných a strukturovaných vět je klíčové pro srozumitelnou a profesionální

prezentaci odborných informací. Stavba vět odborného funkčního stylu byla prověřena kvantitativní analýzou. Z výsledků kvantitativní analýzy vyplývá průměrná délka souvětí 19,97 slov, což je delší než v jiných textech, které nejsou odborného charakteru. Jednotlivé věty mají průměrně 9,3 slov, což je také více než u textů jiného stylu. Zjištění jsou zveřejněna v publikacích: Frekvenční slovník současné odborné češtiny (1982), Psaná a mluvená čeština z kvantitativního hlediska (1983) a Kvantitativní charakteristiky současné češtiny (1985). V odborných textech je tendence k používání souvětí se čtyřmi a více větami, a občas se vyskytují i souvětí s devíti větami a více, což je spojeno s rozváděním myšlenek, argumentací a vysvětlováním, jež jsou klíčové složky pro texty odborného funkčního stylu.

4.4.3 Morfologická rovina

Morfologická rovina v odborném stylu umožňuje vytváření slov a termínů, které přesně a jednoznačně vyjadřují odborné myšlenky. Používání specifických morfologických prvků je důležité pro přesnou a efektivní komunikaci v daném odborném kontextu. V odborných textech dominuje podíl substantiv a vyskytuje se více adjektiv ve srovnání s texty jiného stylu. Naopak zde zaznamenáváme nižší podíl sloves, přičemž vysokou četnost mají předložky. Ze slovesných tvarů se nejčastěji vyskytuje 3 os. singuláru a díky autorskému plurálu je také v odborných textech s porovnáním s ostatními texty doložena více 1 os. plurálu. Ve vědeckých textech je pozoruhodně menší počet substantiv a adjektiv, ale zároveň se zvyšuje užití zájmen. Ve srovnání s ostatními texty je významný zejména nižší podíl sloves, která jsou navíc poměrně stereotypní. Z dostupných údajů můžeme vyvodit, že odborná slovní zásoba má vyšší index opakování slov. Jedná se o poměr mezi celkovým počtem slov a počtem různých lexémů, ve srovnání s texty jiných stylů. V knize Frekvence slov, slovních druhů a tvarů (1961) byl u vědeckých textů průměr stanoven na 6,3, zatímco průměr pro celý korpus materiálu činí 5,4. Menší rozmanitost je způsobena zaměřením komunikace na specifické okruhy a omezením synonymie při pojmenování. V odborném stylu velmi často není možnost volit různá pojmenování, jak je to žádoucí například v krásné literatuře.

4.5 Slohové útvary odborného funkčního stylu

Ve slohových útvarech odborného funkčního stylu dominují slohové postupy: výkladový, úvahový nebo popisný. „*Slohové útvary odborného stylu jsou založeny na logických postupech indukce, která je náročnější, ale i zajímavější, nebo dedukce; deduktivní postup je běžný v kratších útvarech populárněvědných.*“ (Čechová a spol., 1997, s. 163) Mezi slohové útvary na základě výkladového slohového postupu řadíme disertaci, studii, článek, esej a úvahu. Úvaha je na pomezí odborného a publicistického funkčního stylu, důvodem je zaujetí autora subjektivního postoje. Při psaní úvahy je autora cílem nalezení nového úhlu pohledu na problematiku. Výkladový slohový postup, zároveň s popisným, se vyskytuje v referátech či přednáškách. V odborném funkčním stylu jsou také využívány slohové útvary, které mají dialogický charakter. Jedná se o diskusi, polemiku a debatu. Mezi útvary, které zaznamenávají fakta prakticky slovníkovou formou, patří encyklopedie, repertoria nebo kompendia. Jedná se o tzv. speciální útvary odborné literatury.

4.5.1 Výklad

Slohovým útvarem, jímž se budeme zabývat v praktické části, je výklad, jenž je součástí pedagogických materiálů, odborných textů, periodik a vědeckých prezentací, systematicky poskytuje odborné výklady zejména o poznacích v oblasti společenského života, vědy a techniky. Jeho formulace jsou formální a strukturované, využívající odborné terminologie pro explicitní pojmenování jevů. Výklad se často vyznačuje složitou větnou stavbou, neboť se snaží explicitně rozvinout podstatu zkoumaných jevů prostřednictvím komparace, tj. srovnávání a kontrastování, což slouží ke zdůraznění společných rysů a odlišností mezi nimi. K dosažení srozumitelnosti a přiblížení vnitřních vztahů mezi jevy či příčinami se v učebnicích, vysokoškolských skriptech, odborných knihách a vědeckých přednáškách často uplatňuje striktně odborný styl, který může být pro neoborného čtenáře nesrozumitelný. Naopak výklad s popularizačním zaměřením, jak se objevuje v časopisech pro širší veřejnost, přistupuje k prezentaci informací v běžném spisovném jazyce, s občasným humorem a méně formálním stylem.

5 Strategická dokumentace

5.1 Rámcový vzdělávací program

Rámcový vzdělávací programy (dále jen RVP) je dokument, který vymezeným způsobem popisuje cíle, obsah a organizační strukturu vzdělávacího procesu v určitém období či vzdělávacím stupni. Jedná se o strategický plán vzdělávání, který poskytuje výchozí rámec pro tvorbu školních osnov a učebních plánů. RVP slouží jako závazný rámec, ve kterém se školy, učitelé a další účastníci vzdělávacího systému pohybují a zároveň je jejich vodítkem.

V roce 2021 vydalo Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy revidovaný RVP pro základní školy. Vzdělávací programy jsou pravidelně aktualizovány prostřednictvím odborníků z oblasti vědy a praxe vyučování, kteří působí na ministerstvech. Poslední revize proběhly v roce 2023; změny v RVP ZV zohledňující specifické potřeby žáků – cizinců, kteří se vzdělávají v českých školách. RVP stanovuje jasné a měřitelné cíle vzdělávání, které reflektují jak obecné požadavky na vzdělávací proces, tak i specifické potřeby zaměřené pro daný obor. Dále udává formy vzdělávání, jež mohou zahrnovat přednášky, praktická cvičení, semináře a další interaktivní metody, které podporují efektivní osvojení znalostí a dovedností. RVP dále stanovuje délku vzdělávacího programu, jež by měla být dostatečná k dosažení stanovených cílů a odpovídat normám vzdělávacího systému. Obsahuje organizační uspořádání, jenž by mělo zajistit přehlednost a efektivnost vzdělávacího procesu zohledňujícího potřeby studentů a moderní pedagogické přístupy. V neposlední řadě stanovuje profesní profil, který by měl být v souladu s požadavky trhu práce a reflektovat aktuální trendy v oboru. Podmínky průběhu vzdělávání, které by měly být nastaveny tak, aby podporovaly aktivní zapojení studentů a poskytovaly dostatečný prostor pro praktickou aplikaci teoretických znalostí, a ukončení vzdělávání, které by mělo být spojeno s jasně definovanými kritérii a evaluací (vyhodnocením) dosažených výsledků. Nakonec stanovuje zásady pro tvorbu školních vzdělávacích programů (ŠVP), jež by měly být flexibilní a adaptabilní, aby mohly reflektovat měnící se potřeby společnosti a oboru v budoucnosti.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) je odpovědné za vydávání RVP po konzultaci s příslušnými orgány. Tvorbu a oponenturu RVP zajišťují odborníci vědy

a praxe, kteří působí v příslušných resortních ministerstvech, včetně oborů pedagogiky a psychologie.

Vydaná RVP:

- Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV)
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV)
- Rámcový vzdělávací program pro základní umělecké vzdělávání (RVP ZUV)
- Rámcový vzdělávací programy pro gymnázia (RVP G)
- Rámcový vzdělávací programy středního odborného vzdělávání (RVP SOV)
- Rámcový vzdělávací program pro speciální vzdělávání (RVP SV)

V České republice existuje několik druhů RVP pro různé typy školních zařízení, my se zaměříme na RVP ZV. Cílem je definovat státní úroveň vzdělávání v souladu s principy formulovanými v Národním programu rozvoje vzdělávání v České republice. RVP ZV je klíčovým dokumentem, jenž ovlivňuje vzdělávání žáků v českých základních školách. V praktické části bakalářské práce se zaměříme na soulad zařazení ukázek výkladu s požadavky stanovenými v RVP ZV. Ke zhodnocení vhodného zařazení ukázek do učebnic českého jazyka pro 8. a 9. ročník ZŠ přikládáme ukázkou části RVP ZV pro Komunikační a slohovou výchovu.

Obrázek 1: Učivo komunikační a slohové výchovy 2. stupně ZŠ

Část C

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

MŠMT Praha 2023

Učivo

- **čtení** – praktické (pozorné, přiměřeně rychlé, znalost orientačních prvků v textu), věcné (studijní, čtení jako zdroj informací, vyhledávací), kritické (analytické, hodnotící), prožitkové
- **naslouchání** – praktické (výchova k empatii, podnět k jednání), věcné (soustředěné, aktivní), kritické (objektivní a subjektivní sdělení, komunikační záměr mluvčího, manipulativní působení projevu, zvukové prostředky souvislého projevu a prostředky mimojazykové), zážitkové
- **mluvený projev** – zásady dorozumívání (komunikační normy, základní mluvené žánry podle komunikační situace), zásady kultivovaného projevu (technika mluveného projevu, prostředky nonverbální a paralingvální); komunikační žánry: připravený i nepřipravený projev na základě poznámek nebo bez poznámek, referát, diskuse
- **písemný projev** – na základě poznatků o jazyce a stylu, o základních slohových postupech a žánrech; vyjádření postoje ke sdělovanému obsahu, vlastní tvořivé psaní (komunikační žánry: výpisek, žádost, soukromý a úřední dopis, objednávka, teze, strukturovaný životopis, pozvánka, charakteristika, subjektivně zabarvený popis, výklad, úvaha)

(edu.cz, 2022)

Z příložené ukázky RVP ZV části Komunikační a slohové výchovy 2. stupně ZŠ současné verze po revizi v roce 2023 vyplývá, že žáci by měli ovládat čtení praktické, věcné a kritické a naslouchání praktické, věcné, kritické a zážitkové. Dále zásady dorozumívání mluveného projevu, zásady kultivovaného projevu, komunikační žánry, a to jak připravený projev, tak spontánní na základě poznámek nebo bez nich, referát a diskusi. V oblasti písemných projevů by žáci na základě poznatků o jazyce a stylu, základních slohových postupech a žánrech měli ovládat vlastní tvořivé psaní, a to v komunikačních žánrech: výpisky, žádost, soukromý a úřední dopis, objednávka, teze, strukturovaný životopis, pozvánka, charakteristika, subjektivně zabarvený popis, úvaha a výklad. Z uvedeného úryvku RVP ZV vyplývá, že žáci druhého stupně ZŠ by měli ovládat širokou škálu slohových útvarů, mezi které patří i výklad.

5.2 Školní vzdělávací program (ŠVP)

Školní vzdělávací program (ŠVP) představuje dokument vytvářený jednotlivými školami v České republice, vycházející z RVP. Pro jeho schválení je nezbytný souhlas školské rady, přičemž odpovědnost za tento dokument nese ředitel školy. Po schválení ŠVP jsou školy povinny zpřístupnit jeho obsah na webových stránkách, a v tištěné formě je přístupný v budově školy. I přesto, že ŠVP vychází z RVP, si ho každá škola do určité míry upravuje podle svých specifik a zaměření sama. To znamená, že školské instituce nemají pevně zákonem stanovené předpisy o tom, co mají vyučovat v konkrétních obdobích. Tím získávají možnost přistupovat k výuce kreativně, formovat své vlastní pedagogické přístupy a časově rozvrhovat učivo podle potřeb. ŠVP by měl zahrnovat identifikační údaje, informace o samotném ŠVP, charakteristiku školy, učební plány, učební osnovy a metody hodnocení žáků.

PRAKTICKÁ ČÁST

6 Hlavní cíle výzkumu

Cílem výzkumu bakalářské práce je porovnání ukázek výkladu z učebnic nakladatelství Fraus, Taktik a Nová škola, určených pro druhý stupeň základních škol a víceletá gymnázia. Dále zhodnotit reprezentativnost ukázek jako slohového útvaru výkladu a stanovit soulad s normami odborného textu dle Krčmové.

Při výběru ukázek jsme si všimli, že výklad je v osnovách zařazen dvakrát, a to v 8. a 9. ročníku základních škol, z toho důvodu jsme vybrali z každého ročníku jednu ukázkou. Pro nahrání vybraných ukázek do aplikace QuitaUp bylo potřeba přepsat ukázky do programu Microsoft Word. (viz. kapitola 13). Po výběru ukázek (viz. příloha 1–6) a přepsání do dokumentu Word, bude provedena přes aplikaci QuitaUp stylometrická analýza. Sledované stylometrické indikátory jsou – počet tokenů a typů, jejich poměr (TTR), verb distance (VD), aktivita (Q) a deskriptivita (D) textu. Dalším sledovaným výstupem bude průměrný počet grafických slov jednotlivých vět a souvětí v jednotlivých vybraných ukázkách. Posledními sledovanými parametry budou počty slovních druhů ve vybraných výkladech, konkrétně – podstatná jména, přídavná jména, slovesa a předložky. Zhodnotíme výběr ukázek z didaktického hlediska (délka ukázky, lexikální obtížnost a časová náročnost pro četbu). Nakonec porovnáme výklady prezentované ve vybraných učebnicích s teoretickými základy ze Současné stylistiky a zhodnotíme reprezentativnost slohových útvarů jako ukázek v učebnicích pro 2. stupeň ZŠ.

7 Český národní korpus

Český národní korpus (ČNK) je rozsáhlou databází textů psaných v češtině, která slouží jako zdroj pro lingvistický a jazykovědný výzkum. Byl založen v roce 1994 prof. PhDr. Františkem Čermákem, DrSc. Obsahuje širokou škálu textů z různých oblastí, včetně beletrie, novinových článků, vědeckých prací a dalších. ČNK je důležitým nástrojem pro studium a analýzu českého jazyka, a to jak pro lingvisty, tak i pro výzkumníky zabývající se automatickým zpracováním přirozeného jazyka (NLP). Databáze ČNK umožňuje vyhledávání, analýzu a srovnávání jazykových jevů v různých kontextech a podle různých kritérií. Její primární funkcí je poskytovat přístup k autentickým českým textům pro potřeby výzkumu a vzdělání.

7.1 Quita Up

Aplikace QuitaUp, jež je součástí Českého národního korpusu, slouží zejména lingvistům či studentům lingvistických oborů, ale také zájemcům ze širší veřejnosti. Jedná se o nástroj pro výpočet vybraných stylometrických ukazatelů při textové analýze. Umožňuje nám po nahrání textu do aplikace získat rychlé údaje o kvantitativních vlastnostech textu, jako jsou například: délka slov a vět, variabilita slovního užití nebo verb distance (vzdálenost sloves v textu).

7.1.1 Tokenizace

V oblasti korpusové lingvistiky jde o automatizovaný proces, který rozkládá text, skládající se z písmen, interpunkčních znamének a mezer, na jednotlivé izolované jednotky, nazývané tokeny. Tokeny mohou zahrnovat slovní formy a interpunkční znaménka, a to s cílem usnadnit další (často počítačové) zpracování textu.

7.1.2 Lemmatizace

Lemmatizace je v korpusové lingvistice proces, při kterém jsou slova textu redukována na jejich základní tvar, nazývaný lemma nebo lexém. Cílem lemmatizace je sjednotit varianty stejného slova, což ve výsledku zjednodušuje analýzu, porovnání textu a práci s textovými daty v rámci analýz a aplikací v oblasti korpusové lingvistiky. Při lemmatizaci se zohledňují gramatické kategorie: tvary sloves, podstatných jmen atd.

7.1.3 Tagování slovních druhů

Tagování slovních druhů, známé taky jako morfologické nebo lexikální označování, je proces přiřazování gramatických kategorií k jednotlivým slovům v textu na základě jejich gramatických a syntaktických vlastností. Je klíčovou součástí mnoha přirozeně jazykových zpracování (NLP) aplikací a algoritmů. Přesné označení slovních druhů umožňuje lepšímu porozumění struktury věty a umožňuje další úrovně jazykové analýzy, jako je syntaktický a sémantický rozbor. V současnosti je již tagování slovních druhů prováděno automatizovanými metodami.

7.1.4 Syntaktický parsing

Pro potřeby bakalářské práce budeme sledovat pouze vybrané stylometrické indikátory, ale z důvodu komplexnosti a úplnosti podaných informací o možnostech aplikace QuitaUp zahrneme kapitolu o procesu syntaktický parsing. Jedná se o proces analýzy gramatické struktury věty v přirozeném jazyce za účelem určení syntaktické struktury a vzájemných vztahů mezi slovy. Cílem syntaktického parseru je identifikovat gramatické jednotky, jako jsou fráze, věty nebo klauze, a určit jejich hierarchické uspořádání podle pravidel gramatiky daného jazyka. Syntaktický parsing hraje klíčovou roli v přirozeně jazykovém zpracování (NLP) a strojovém učení, kde je porozumění syntaktické struktury textu důležité pro další sémantickou analýzu a porozumění obsahu. Výsledkem syntaktického parsování může být syntaktický strom, který vizualizuje hierarchické struktury věty a vztahy mezi slovy.

7.2 Výstupy

Na základě výpočtu vybraných stylometrických ukazatelů nabízí aplikace výstupy, jimiž jsou: frekvence slovních tokenů (N), frekvence slovních typů (V). My se v praktické části bakalářské práce budeme zabývat konkrétně těmito výstupy:

Poměr frekvence tokenů a typů (TTR). Výsledek určuje slovní rozmanitost a bohatost daného textu, zároveň je výsledek ovlivněn délkou textu – delší texty mívají menší hodnotu TTR. Hodnota TTR se pohybuje v rozmezí $<0,1>$. TTR vypočítáme na základě vzorce:

Obrázek 2: Vzorec pro výpočet TTR

$$TTR = \frac{V}{N}$$

(QuitaUp, 2022)

Verb Distance (VD) je průměrná vzdálenost mezi dvěma po sobě následujícími slovesy v textu, kde se nepočítají pomocná slova. Jinými slovy, VD měří, jak daleko jsou od sebe umístěna slovesa v textu, a to prostřednictvím aritmetického průměru v počtu tokenů mezi nimi. Kratší vzdálenost může naznačovat vyprávěcí styl, zatímco delší vzdálenost může být charakteristická pro styl výkladový.

Aktivita (Q) vyjadřuje úroveň dějovosti v textu ve srovnání s jeho popisností. Tento ukazatel se získává vydělením počtu sloves počtem sloves sečteným s adjektivy. Vyšší hodnota aktivity naznačuje, že text je spíše akční a zaměřuje se na události a činnosti, zatímco nižší hodnota indikuje větší důraz na popisy a charakteristiky. Aktivitu vypočítáme pomocí vzorce, kde V je frekvence sloves a A je frekvence adjektiv:

Obrázek 3: Vzorec pro výpočet Q

$$Q = \frac{V}{V + A}$$

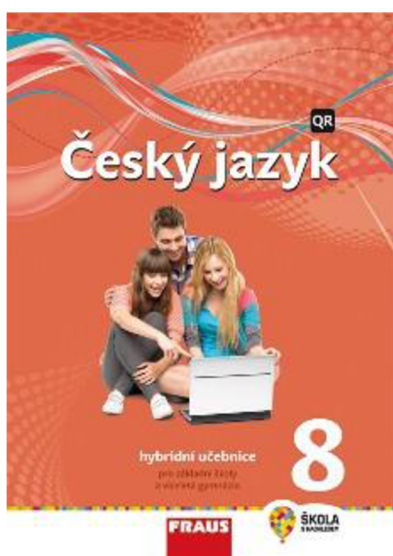
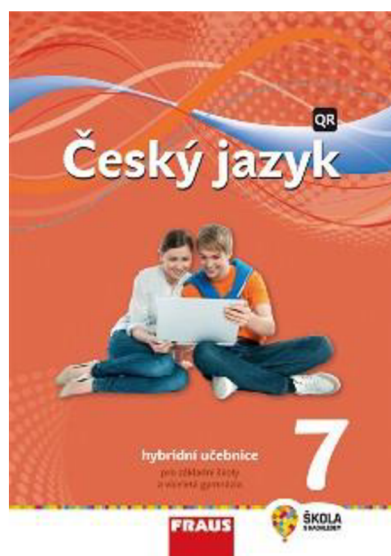
(QuitaUp, 2022)

Deskriptivita (D) je míra popisnosti textu a je definována jako obrácená hodnota aktivity (Q), což znamená, že platí rovnice $D = 1 - Q$. Pokud aktivita roste, deskriptivita klesá, a naopak. Deskriptivita nám poskytuje informaci o tom, jak moc je text zaměřen na popisy a charakteristiky místo událostí a činností.

8 Nakladatelství Fraus

Nakladatelství Fraus založil Jiří Fraus v roce 1991 v Plzni. Nakladatelství navazuje širokou spolupráci se školami, podle dostupných informací v současné době spolupracuje s více jak polovinou základních škol v zemi. Nakladatelství patří mezi přední učebnicové nakladatele v České republice s důrazem na inovativní výukové metody ve školách. Je známé svou širokou škálou tištěných učebnic a vzdělávacích materiálů pro základní školy, víceletá gymnázia, střední a jazykové školy. Poskytuje komplexní podporu vzdělávání na základních a středních školách prostřednictvím tištěných, interaktivních a hybridních učebnic, pracovních sešitů a dalších vzdělávacích materiálů. Materiály od nakladatelství Fraus podporují inovativní metody a alternativní přístupy k výuce. Průběžně se zaměřuje na profesní rozvoj učitelů pomocí různých vzdělávacích programů. Všechny učební materiály od nakladatelství Fraus, včetně pracovních sešitů mají schvalovací doložku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). Fraus získal již velkou řadu ocenění, a to zejména v zahraničí. Na každoročně konaném knižním Frankfurtském veletrhu získalo v roce 2015 zlatou medaili za učebnici Hudební výchovy pro 6. a 7. ročník základní školy v soutěži o nejlepší evropskou učebnici Best European Learning Materials Award (BELMA).

Obrázek 4, 5, 6, 7: Vzory učebnic nakladatelství Fraus pro druhý stupeň ZŠ

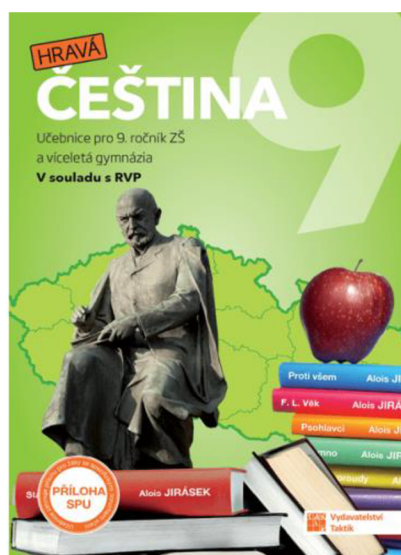
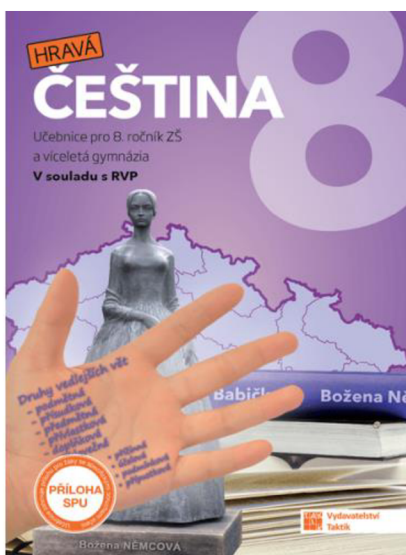
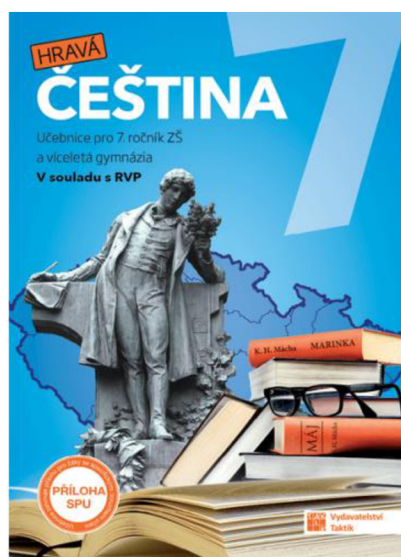
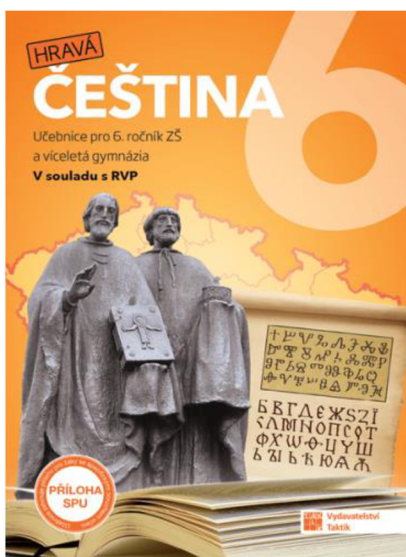

(Fraus, 2024)

9 Vydavatelství Taktik

Vydavatelství Taktik bylo založené roku 2007 na Slovensku čtyřmi spolužáky. V roce 2008 rozšířili své působení do České republiky, přičemž založili centrálu v Praze. Následně expandovali také do Polska a Maďarska. V současné době jsou partnery s více než 3600 školami po celé České republice. Jedním ze základních pilířů vydavatelství je spolupráce s autoritami z vysokých škol, učiteli z praxe a redaktory. Učebnice, které vytváří, získávají potvrzení od MŠMT o souladu s cíli výuky. Nabídka vydavatelství zahrnuje moderní učebnice a pracovní sešity, jenž pokrývají široké spektrum základních učebních předmětů pro žáky základních škol, víceletých gymnázií a středních škol. Vydavatelství Taktik své produkty vytváří ve spolupráci s českými specialisty, akademiky a pedagogy, kteří aktivně přispívají k obsahu výukových materiálů. Vydavatelství se rovněž zaměřuje na vytváření elektronických a interaktivních verzí učebnic a pracovních sešitů.

Obrázek 8, 9, 10, 11: Vzory učebnic vydavatelství Taktik pro druhý stupeň ZŠ

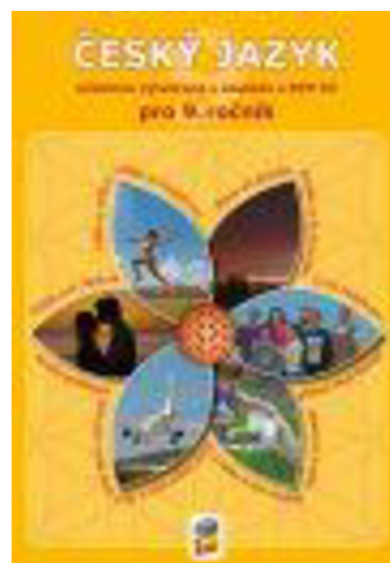
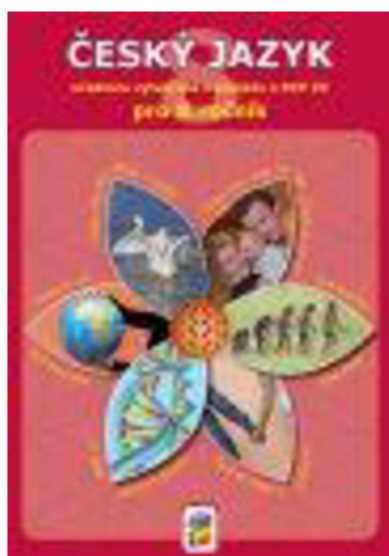
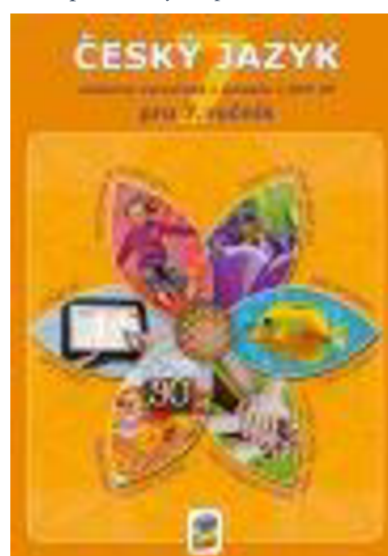
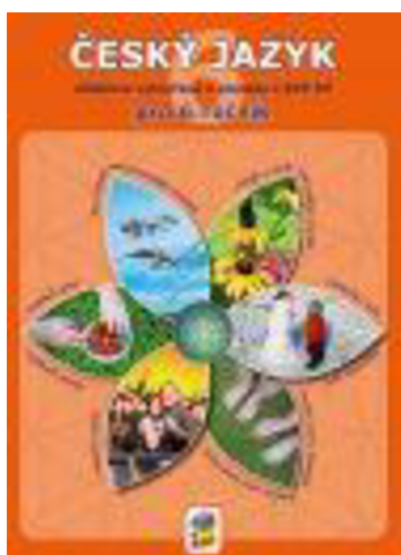

(Taktik, 2006)

10 Nakladatelství Nová škola

Nakladatelství Nová škola vydává kompletní sadu učebnic českého jazyka pro 2. stupeň základních škol a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií, které splňují požadavky RVP. Učebnice mají schválení MŠMT. Jejich koncept klade důraz na propojení jednotlivých dílčích učebnic, naplnění očekávaných výstupů, rozvoj klíčových kompetencí, a srozumitelný výklad jazykových jevů. Učebnice zahrnují jazykové rozbory a testy, jenž slouží k pravidelnému opakování učiva. Učebnice jsou navrženy tak, aby učily žáky pozorovat, komunikovat a vyvozovat závěry z toho, co pozorují.

Obrázek 12, 13, 14, 15: Vzory učebnic nakladatelství Nová škola pro druhý stupeň ZŠ

(Nová škola, s.r.o., 2009)

11 Metodologie

Vybrané ukázky slohového útvaru, konkrétně výkladu, se nachází v učebnicích pro druhý stupeň základní škol, konkrétně z nakladatelství Fraus, Taktik a Nová škola. Při výběru ukázek jsme si všimli, že výklad je v osnovách pro základní školy v 8. ročníku a poté se v 9. ročníku látka opakuje. Z toho důvodu byla vybrána z každého ročníku jedna ukázka. Z příloženého textu RVP ZV (viz. obrázek č. 1) – učiva komunikační a slohové výchovy pro 2. stupeň ZŠ – zařazení výkladu v učebnicích odpovídá.

Po přepsání ukázek do dokumentu Microsoft Word provedeme pomocí analýzy důkladný rozbor textu s cílem porozumět struktuře, obsahu a dalším aspektům zkoumaného textu. Syntéza je proces spojování a integrování prvků za účelem vytvoření celku. Stylometrie je vědní disciplína, která se zaměřuje na identifikaci charakteristických stylistických prvků a vzorců v textech. Metoda umožňuje provádět kvantitativní analýzu a porovnání slohových charakteristik mezi texty. Tím odhaluje rozdíly nebo podobnosti v textech. Kvantitativní stylistika se zaměřuje na množství a četnosti výskytu různých jazykových jednotek – slov, slovních druhů, vět určitého typu nebo rozsahu. Základním cílem kvantitativní lingvistiky je poznání přirozeného jazyka z nejrůznějších hledisek. Následně užitím matematických metod a teorie pravděpodobnosti docházíme k analýze těchto četností. To nám umožňuje lépe porozumět jazykovým jevům a jejich výskytu v různých textech.

V rámci stylometrické analýzy budou sledovány tyto výstupy – počet tokenů a typů, jejich poměr, verb distance, aktivita a deskriptivita textu, průměrný počet slov jednotlivých vět a souvětí vybraných ukázek. Počet tokenů nám určuje délku ukázky, poměr počtu typů a tokenů určuje slovní bohatost, verb distanc vzdálenost dvou sloves od sebe, tudíž také průměrnou délku jednotlivých vět, aktivita textu popisuje míru dějovosti a deskriptivita textu míru popisnosti vybraných ukázek. Ke zhodnocení reprezentativnosti ukázek jako slohového útvaru učebního substylu spočítáme ručně četnost slovních druhů v textech – konkrétně podstatných jmen, přídavných jmen, sloves a předložek. Nakonec charakterizujeme jednotlivé ukázky a porovnáme jednotlivé výsledky.

12 Vybrané ukázky z učebnic

1. Výklad Fraus 8. ročník

Kost

Přibližně 4 km severozápadně od městečka Sobotka leží na jižním okraji Chráněné krajinné oblasti Český ráj jeden z našich nejlépe zachovaných středověkých hradů – Kost.

Zakladatel hradu Beneš z Vartenberka si v polovině 14. století k výstavbě sídla vyhlédl osamocenou pískovcovou skálu.

Vnitřní hrad měl půdorys nepravidelného pětiúhelníku. Přístup k hradu byl chráněn dvěma věžemi, na jihovýchodní straně bytelnou hranolovou věží, tzv. Bílou, na jihozápadní straně malou okrouhlou věží a příkopem vytesaným do skály. Předhradí i jádro hradu bylo chráněno vysokými kamennými zdmi s širokými ochozy a cimbuřím.

Syn zakladatele hradu Petr z Vartemberka patřil mezi nejmocnější pány v zemi. Byl držitelem úřadu nejvyššího hofmistra a po určité době i nejvyššího purkrabího, což byl po králi druhý nejmocnější úřad v zemi.

Nebudeme-li počítat královský hrad Točník, byla Kost jedinou větší hradní stavbou budovanou za vladařské éry Václava IV.

V současné době jsou v expozicích hradu vystaveny předměty z majetku rodiny Kinských (např. nábytek, obrazy, zbraně), ale i předměty a zbraně zapůjčené Vojenským muzeem v Praze a muzeem v Mladé Boleslavi.

Podle encyklopedie na pokračování Památky

2. Výklad Fraus 9. ročník

Xenofobie

Představte si, že bychom byli všichni naprosto stejný. Líbilo by se vám to? Asi ne. A přece máme strach z lidí, které neznáme. Máme k nim předsudky, nespravedlivě jim přisuzujeme vlastnosti, které nikdy neměly, a věci, které nikdy neudělaly. Děláme to, protože máme strach ze všeho neznámého a cizího. Tomuto strachu říkáme fobie.

Xenofobie je velmi nebezpečná, je nebezpečná jako nemoc. Pokud se jí nebráníme, můžeme moc ublížit jiným i sobě. Existuje jen jeden lék na xenofobii a tím je poznání cizího.

Xenofobie je velmi nebezpečná, protože může vést k rasismu a antisemitismu. Rasismus může končit i vážným zraněním případně i smrtí jiného člověka.

V posledních letech byly v důsledku rasismu zabity desítky lidí a stovky byly vážně zraněny. I když se některé rasistické útoky odehrály za bílého dne, napadeným nikdo nepomohl.

Podle letáku Rasismus a xenofobie

3. Výklad Taktik 8. ročník

Zprostředkovatele komunikace

Některé komunikáty potřebují zprostředkovatele, např. cizokrajné projevy překladatele, nebo tlumočníka, vědecké práce, mají-li se dostat k laikovi, jsou zpracovány jako popularizační, jindy se k rozsáhlejšími statím odborným připravují sekundární (druhotné) komunikáty (výťah, cizojazyčná resumé/shrnutí...). Úspěch těchto druhových, odvozených komunikátů závisí i na kvalitě zprostředkovatelů. Zpravidla čím více je zprostředkovatelů, tím víc se vzdaluje nově vzniklý komunikát od výchozího, může se dokonce změnit jeho smysl, informace se ztrácejí, nebo naopak se vloží informace další, a to může způsobit negativně, pokud změny nejsou v intencích autora původního projevu.

Zprostředkovatele jsou u některých typů komunikátů nezbytní, neboť umožňují nebo alespoň usnadňují přijímání komunikátu adresátům, pro něž původní, výchozí projev není přiměřený.

ČECHOVÁ, M. Čeština – řeč a jazyk. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 1996, s. 349

4. Výklad Taktik 9. ročník

Science fiction, zkráceně sci-fi, je označení pro vědeckofantastickou prózu, neboť se narozdíl od jiných druhů fantastické literatury tato fantastika zakládá na znalostech soudobé vědy a techniky a na předpovědích o jejich vývoji v budoucnu. Autoři sci-fi příběhu se snaží domýšlet, jak bude tento vývoj konkrétně vypadat, konstruují ve své fantazii dosud nevidané

dopravní prostředky, vydávají se se svými hrdiny na cesty k planetám anebo do hlubin oceánu, nechávají je budovat vědecké stanice ve vesmírném prostoru a uvažují, jaký dopad může mít technika na osobní život člověka či na celou civilizaci. K předchůdcům sci-fi literatury patří už v 17. století Cyrano de Bergerac a v 19. století je jejím nejvýznamnějším pěstitelem Jules Verne. Mezi významné české spisovatele věnující se tomuto žánru můžeme zařadit Jana Weisse Josefa Nesvadbu či Ondřeje Neffa.

Dušan Karpatský, Labyrint literatury, upraveno

5. Výklad Nová škola 8. ročník

Řecká bojová taktika

Na počátku archaického období byla nejdůležitější částí každého řeckého vojska jízda, což byli vojáci na koních. Vojáci si zbraně a koně obstarávali sami, takže v dávných dobách ovládali vojska boháči, kteří si to mohli dovolit.

Pěšáci bývali v těchto dobách naopak spíše chudobní, proto měli i chudé vybavení. V 7. století př. n. l. však vznikl nový druh pěšáků, zvaných hoplité, kteří byli vybaveni a vycvičeni lépe. Když se význam hoplítů (těžkooděnců) zvýšil, jednotky jízdy se zmenšily.

Chudí, kteří si nemohli dovolit úplnou bitevní výbavu a zbraně hoplítů, obvykle místo toho sloužili v lehce vyzbrojených pomocných sborech. Patřili k nim lučištníci, prakovníci a tzv. psiloi, muži vyzbrojení holemi a kameny.

Ve válce bylo běžnou taktikou obléhání města, a to dokonce i tak, že se kolem něho postavila zeď. To mělo město vyhladovět, až by se podrobilo, i když to mohlo trvat celé měsíce. V letech 305–304 př.n. l. se město Rhodos udrželo proti makedonské armádě celý rok a Makedonci se nakonec museli stáhnout.

Další taktikou vojska bylo vrhnout se na město a zmocnit se ho silou. Kolem roku 400 př. n. l. Řekové používali těžký dřevěný trám, zvaný beranidlo, kterým se rozbíjely zdi a brány. Beranidlo bylo lany připevněno k dřevěnému krytu a družstvo mužů jím pohybovalo sem a tam. Útočící vojsko používalo také obléhací věže. Byly to obrovské dřevěné konstrukce, které se přesunovaly k městským hradbám jako plošiny, z nichž se útočilo.

(Encyklopedie starověkého světa, ilustrace: kol. autorů – upraveno)

6. Výklad Nová škola 9. ročník

Vznik sopky

Jako sopku neboli vulkán označujeme místo na zemském povrchu, kde vystupují na povrch láva a sopečné plyny. Při pohybu litosférických desek dochází v hlubinách zemské kůry k tavení hornin. V roztavené hornině – magmatu – vzniká velký tlak. Magma, které má menší hustotu než okolní horniny, se hromadí pod velkým tlakem v magmatickém krbu ve velkých hloubkách litosféry. Odtud stoupá vzhůru sopečným komínem – sopouchem. Ztrácí při tom tlak, teplotu a obsažené plyny a mění se na lávu. Na zemském povrchu láva postupně tuhne a vytváří sopečný kužel. Z jeho kráteru láva dále vytéká.

Před začátkem sopečné činnosti dochází někdy k různě silnému zemětřesení. Na blížící se sopečnou činnost může upozorňovat také dunění nebo změna tvaru sopky. Vývěru lávy předchází nebo jej provází také výrony sopečných plynů a chrlení sopečného popela. V některých případech jsou ze sopečného kráteru vyvrhovány tzv. sopečné pumy – kameny nebo bloky lávy.

V okolí sopek můžeme pozorovat některé jevy, které sopečnou činnost provázejí. Je-li v blízkosti sopek podzemní voda, ve velké hloubce se ohřívá a obohacuje o minerální látky.

Pod tlakem vyvěrá na povrch. Takovéto prameny označujeme jako termální vřídla. Prameny, v nichž je horká podzemní voda vytlačována přehřátou parou, často do velké výšky, se nazývají gejzíry. Najdeme je například na Islandu nebo Novém Zélandu.

(Vznik sopky: Přírodopis 9)

13 Analýza dat

V tabulkách 1–6 jsou uvedeny mediány stylometrických indikátorů, jenž byly vygenerovány softwarem QuitaUp a zaokrouhleny na 3 desetinná místa.

Tabulka 1: Ukázka č. 1 – Fraus 8. ročník

Ukázka č. 1	
N	176
V	139
TTR	0,790
VD	21,333
Q	0,146
D	0,854

(QuitaUp, 2022)

Z výsledků ukázky č. 1 vyčteme počet tokenů – 176 a počet typů – 139. Na základě těchto dvou parametrů je vypočítán jejich poměr, který je roven 0,790. Vzdálenost mezi dvěma po sobě následujícími slovesy je největší ze všech ukázek a činí 21,333 grafických slov. Aktivita textu činí 0,146 a deskriptivita 0,854.

Tabulka 2: Ukázka č. 1 – počty slovních druhů

Ukázka č. 1	
Podstatná jména	72
Přídavná jména	38
Slovesa	16
Předložky	23

V ukázce č. 1 se nachází 72 substantiv, 38 adjektiv, 16 sloves a 23 předložek.

Tabulka 3: Ukázka č. 2 – Fraus 9. ročník

Ukázka č. 2	
N	138
V	102
TTR	0,739
VD	5,238
Q	0,579
D	0,421

(QuitaUp, 2022)

Z výsledků plyne, že text obsahuje 138 tokenů a 102 unikátních typů. Poměr mezi nimi je 0,739. Mezi dvěma po sobě jdoucími slovesy je průměrná vzdálenost 5,238 grafických slov. Aktivita textu dosahuje 0,579, zatímco deskriptivita je 0,421.

Tabulka 4: Ukázka č. 2 – počty slovních druhů

Ukázka č. 2	
Podstatná jména	27
Přídavná jména	14
Slovesa	31
Předložky	8

Vybraná ukázka č. 2 disponuje 27 podstatnými jmény, 14 přídavnými jmény, 31 slovesy a 8 předložkami.

Tabulka 5 : Ukázka č. 3 – Taktik 8. ročník

Ukázka č. 3	
N	126
V	109
TTR	0,865
VD	5,467
Q	0,432
D	0,568

(QuitaUp, 2022)

Z výsledků můžeme vyčíst, že počet tokenů je 126 a počet typů 109. Na základně těchto dvou parametrů je vypočítán jejich poměr, který je roven 0,865. Vzdálenost mezi dvěma po sobě následujícími slovesy je 5,467 grafických slov. Z výsledků dále vyčteme aktivitu textu, která činí 0,432 a deskriptivitu, jež je 0,568.

Tabulka 6: Ukázka č. 3 – počty slovních druhů

Ukázka č. 3	
Podstatná jména	34
Přídavná jména	18
Slovesa	20
Předložky	7

Ve vybrané ukázce č. 3 je 34 podstatných jmen, 18 přídavných jmen, 20 sloves a 7 předložek.

Tabulka 7: Ukázka č. 4 – Taktik 9. ročník

Ukázka č. 4	
N	137
V	112
TTR	0,818
VD	7
Q	0,424
D	0,576

(QuitaUp, 2022)

Ze získaných dat vyčteme, že ukázka č. 4 obsahuje celkem 137 tokenů a 112 typů. Jejich poměr činí 0,818. Mezi po sobě následujícími slovesy je vzdálenost 7 grafických slov. Aktivita textu se rovná 0,424 a deskriptivita činí hodnotu 0,576.

Tabulka 8: Ukázka č. 4 – počty slovních druhů

Ukázka č. 4	
Podstatná jména	48
Přídavná jména	17
Slovesa	18
Předložky	17

V ukázce č. 4 se vyskytuje 48 podstatných jmen, 17 přídavných jmen, 18 sloves a 17 předložek.

Tabulka 9: Ukázka č. 5 – Nová škola 8. ročník

Ukázka č. 5	
N	245
V	185
TTR	0,755
VD	6,100
Q	0,477
D	0,523

(QuitaUp, 2022)

V ukázce č. 5 se nachází celkem 245 tokenů a 185 typů. Poměr mezi těmito dvěma hodnotami je 0,755. Průměrná vzdálenost mezi po sobě následujícími slovesy je 6,1 grafických slov. Aktivita textu dosahuje hodnoty 0,477 a deskriptiva je 0,523.

Tabulka 10: Ukázka č. 5 – počty slovních druhů

Ukázka č. 5	
Podstatná jména	72
Přídavná jména	29
Slovesa	43
Předložky	18

Z tabulky vyplývá, že ve vybrané ukázce č. 5 se nachází 72 podstatných jmen, 29 přídavných jmen, 43 sloves a 18 předložek.

Tabulka 11: Ukázka č.6 – Nová škola 9. ročník

Ukázka č. 6	
N	213
V	155
TTR	0,728
VD	6,800
Q	0,413
D	0,587

(QuitaUp, 2022)

Z analýzy ukázky č. 6 vyplývá, že text obsahuje celkem 213 tokenů, které se rozdělují do 155 typů. Poměr mezi těmito hodnotami je 0,728. Průměrná vzdálenost po sobě následujícími slovy je 6,8 grafických slov. Aktivita textu je 0,413, zatímco deskriptivita dosahuje hodnoty 0,587.

Tabulka 12: Ukázka č. 6 – počty slovních druhů

Ukázka č. 6	
Podstatná jména	76
Přídavná jména	34
Slovesa	30
Předložky	27

Ukázka č. 6 disponuje 76 substantivy a 34 adjektivy. Ve vybraném výkladu se vyskytuje 30 sloves a 27 předložek.

Tabulka 13: Průměr grafických slov v ukázkách nakladatelství Fraus

Průměr slov ve větách ukázek			
Nakladatelství	Ukázky	VD	Souvětí
Fraus	Ukázka č. 1	21,333	23,30
	Ukázka č. 2	5,467	11,00

(QuitaUp, 2022)

V ukázce č. 1 je průměrný počet slov v jednotlivých větách 21,333 grafických slov, zatímco v souvětích 23,3 grafických slov. Ukázka č. 2 má aritmetický průměr slov v jednotlivých větách 5,467 a v souvětích 11 grafických slov.

Tabulka 14: Průměr grafických slov v ukázkách nakladatelství Taktik

Průměr slov ve větách ukázek			
Nakladatelství	Ukázky	VD	Souvětí
Taktik	Ukázka č. 3	7,000	33,00
	Ukázka č. 4	5,238	32,50

(QuitaUp, 2022)

V ukázce č. 3 je průměrný počet slov v jednotlivých větách 7 a v souvětích 33 grafických slov. Ukázka č. 4 obsahuje v jednotlivých větách průměrně 5,238 a v souvětích 32,50 grafických slov.

Tabulka 15: Průměr grafických slov v ukázkách nakladatelství Nová škola

Průměr slov ve větách ukázek			
Nakladatelství	Ukázky	VD	Souvětí
Nová škola	Ukázka č. 5	6,100	16,30
	Ukázka č. 6	6,800	13,50

(QuitaUp, 2022)

V ukázce č. 5 je v jednotlivých větách 6,1 grafických slov, v souvětích 16,30 grafických slov a v poslední ukázka č. 6 obsahuje průměrně v jednotlivých větách 6,8 a v souvětích 13,5 grafických slov.

14 Interpretace dat

Ve všech rovinách jazyka vybrané ukázky č. 1 (viz. tabulka č. 1, 2 a 13) se vyskytují znaky odborného textu dle Krčmové – termíny (např. půdorys, purkrabí), předává jasné informace o hradu Kost, jenž se nachází přibližně 4 km severozápadně od městečka Sobotka v Českém ráji. Disponuje 176 slovy a 139 unikátními typy. VD vyšla 21,333 grafických slov, což u 176 slov dlouhé ukázky naznačuje velkou popisnost textu ve srovnání s ostatními texty. Zjištění potvrzuje deskriptivita textu, která činí 0,854 v poměru k aktivitě – 0,146. O ukázce č. 1 můžeme říci, že disponuje největší popisností textu ze všech vybraných ukázek, což je vzhledem k tématu vybraného výkladu – popisu historie a architektury hradu se zmínkou o jeho expozici, včetně informací o jeho zakladateli Beneši z Vartenberka – zcela logické. Ve vybraném výkladu převažuje slohový postup výkladový a informační. Dominují zde podstatná jména (72) a přídavná jména (38) a předložky (22). Slovesa (16) jsou upozaděna. Tyto parametry se shodují s teoretickým základem dle Krčmové. Reprezentativnost ukázky, jako textu odborného funkčního stylu indikuje správné vertikální a horizontální členění textu – nadpis, odstavce, zdroj, průměrná délka souvětí – 23,30 grafických slov, a v neposlední řadě také zdroj ukázky – Encyklopedie na pokračování Památky. Ukázku č. 1 na základě teorie dle Krčmové jako charakteristickou slohovému útvaru výkladu a odpovídající normám učebního substylu.

Ukázka č. 2 (viz. tabulka č. 3, 4 a 13) pojednává o xenofobii, jež je popsána jako strach ze všeho neznámého a cizího. Uvedeným zdrojem ukázky je leták Rasismus a xenofobie. Ukázka je dlouhá 138 grafických slov a obsahuje 102 typů, jejichž poměr činí 0,739, tudíž ukázka č. 2 disponuje slovním bohatstvím příznakovým pro odborný text. Vzhledem k VD (5,238 grafických slov) disponuje vybraný výklad kratšími větami. Průměrná délka souvětích v ukázce činí 11 slov a narozdíl od ostatních ukázek zde dominují slovesa (31) nad podstatnými jmény (27). Četnost adjektiv je 14 a předložek 7. Na základě výsledků kvantitativní analýzy ukázku č. 2 zařadíme do stylu populárně naučného – texty tvořené pro širokou veřejnost, které mohou být doplněné o prvky vyprávění. Poměr Q/D (0,579/0,421) je zde opačný než u ostatních ukázek, to znamená, že je zde míra aktivity textu vyšší než jeho popisnost, tento poměr je výklad neobvyklý. Z uvedených výsledků a indikátorů nezařadíme ukázku do učebního substylu, ale jedná se o výklad s popularizačním

zaměřením, přístupující k prezentaci informací v běžném spisovném jazyce, s občasným humorem a méně formálním stylem.

Ukázka č. 3 (viz. tabulka č. 5, 6 a 14) pochází z knihy ČEŠTINA – řeč a jazyk (1996) a pojednává o důležitosti zprostředkovatelů komunikace při přenosu informací mezi různými lidmi nebo při přizpůsobování odborných textů laickému publiku. Text ve všech rovinách jazyka dle Krčmové značí odborný text. Vyskytují se zde termíny (např. překladatel, tlumočník, komunikát atd.), přesně a jasně vyjádřené myšlenky v souvětích (průměrný počet slov v souvětí – 33), největší slovní bohatost ze všech vybraných ukázek (TTR – 0,865). Z morfologického hlediska zde převažují podstatná jména, vyskytuje se zde více adjektiv (18) a předložek (7). Slovesa (20) jsou upozaděna. Dle stylometrické analýzy můžeme vyvodit následující závěry. Ukázka je ze všech vybraných textů nejkratší, skládá se ze 126 tokenů a 109 typů. V ukázce č. 3 vyšlo VD 5,467 grafických slov, ale průměrný počet slov v souvětích činí 33. Text vykazuje nejvíce parametry výkladového slohového postupu a poměr Q a D je zde 0,432 ku 0,568. Vybraný výklad obsahuje správné horizontální a vertikální členění textu. Celkově můžeme říci, že ukázka, dle jazykových rovin z teoretického základu, odpovídá normám odborného stylu.

Ukázka č. 4 (viz. tabulka č. 7, 8 a 14) jako jediná ze všech neobsahuje nadpis. Důvodem absence nadpisu je zadání úkolu v učebnici, při kterém mají žáci po přečtení výkladu vhodný nadpis vymyslet. V textu se vyskytují termíny týkající se žánru sci-fi, zkratce pro science fiction, tedy o vědeckofantastické próze (např. fantastika). Ukázka č. 4 má dle stylometrické analýzy 137 tokenů a 112 unikátních typů. Jejich poměr činí 0,818, což ukazuje na vysokou slovní originalitu a bohatou slovní zásobu. Podobně jako u ukázky č. 3 vyšla VD 7 grafických slov a průměrný počet slov v souvětích 32,50, což znamená, že se v ukázce vyskytují dlouhé popisné věty. Poměr Q a D činí 0,421 ku 0,579. Výsledky stylometrické analýzy potvrzují výsledky jazykové roviny. Najdeme zde charakteristický četný výskyt podstatných jmen (76), přídavných jmen (34) a předložek (27). Slovesa (30) jsou oproti ostatním slovním druhům mírně upozaděna. Ve vybrané ukázce převažuje slohový postup výkladový. Zdrojem této ukázky je kniha Labyrint literatury. Jedná se o encyklopedii literatury, jež získala mnoho ocenění.

Ukázka č. 5 (viz. tabulka č. 9, 10 a 15), jež se zabývá řeckou bojovou taktikou v archaickém období, popisuje vývoj vojenských strategií a taktik, zejména v souvislosti

s významem jízdy a postavením hoplíků v řeckých vojskách a také se zaměřuje na tehdejší výzbroj a výcvik. V jazykových rovinách je nejvyšší četnost substantiv (34), adjektiv je 18 a přeložek 7. V ukázce se nevyskytují subjektivní postoje, najdeme zde hojné užití termínů vztahujících se k tématu a celý výklad je vyjádřený jasně danými myšlenkami a přesně předanými informacemi. V porovnání se jmény zaznamenáváme nižší podíl sloves (20). Dominantním slohovým postupem je postup výkladový a popisný. Vertikální i horizontální členění odpovídá normám odborného textu. Celkem obsahuje 245 slov a 185 unikátních typů. Jejich poměr činí 0,755, což naznačuje bohatou slovní zásobu. VD činí 6,1 grafických slov a průměrný počet slov v souvětích je 16,3 slov. Poměr Q/D je 0,477 ku 0,523, což naznačuje více děj popisný než dějově aktivní. Zdrojem vybraného výkladu je Encyklopedie starověkého světa. Ukázka dle kvantitativní analýzy a jazykových rovin z teoretického základu dle Krčmové odpovídá normám odborného stylu.

Ukázka č. 6 (viz. tabulka č. 11, 12 a 15) disponuje podobnými parametry jako ukázka č. 5. Zdrojem ukázky je učebnice přírodopisu pro 9. ročník ZŠ. Text pojednává o vzniku sopky, jinak nazývané vulkán. Popisuje procesy spojené s vytvořením sopky, které zahrnují tavení hornin v hlubinách zemské kůry, hromadění magmatu pod velkým tlakem v magmatickém krbu a následné vystupování magma na povrch formou sopečného komína. Shoda s normami odborného textu je příznaková ve všech jeho rovinách – jazykové, lexikální, syntaktické a morfologické. Ve vybrané ukázce se vyskytují termíny (např. magma, sopouch, sopečná puma). Obsahuje 213 slov a 155 unikátních typů. Jejich poměr činí 0,728, což znamená, že je v této ukázce též bohatá slovní zásoba jako u předchozích vybraných výkladů. VD v ukázce vyšla 6,8 grafických slov a průměrný počet slov v souvětích 13,5. Poměr Q s D činí 0,413 ku 0,587, což naznačuje více děj popisný než aktivní. Na základě získaných počtů slovních druhů v jednotlivých textech můžeme konstatovat, že vybraná ukázka č. 6 disponuje 76 podstatnými jmény, 34 přídavnými jmény a 27 předložkami. Slovesa (30) jsou upozaděna. V textu se rovněž vyskytuje vysoká četnost předložek.

15 Shrnutí výsledků

Na základě stylometrických indikátorů lze říci, že vybrané ukázky výkladu v učebnicích mají podobný rozsah. Výběr ukázek kratšího rozsahu je z didaktického hlediska vhodně zvolený, a to z důvodu časové nenáročnosti jejich četby v rámci časové dotace vyučovací hodiny. Všechny ukázky odpovídají normám vertikálního i horizontálního členění – obsahují nadpis (kromě ukázky č. 4, pro kterou mají žáci po přečtení vymyslet vhodný nadpis sami), jsou členěné na odstavce a obsahují zdroj a citaci (viz. kapitola 4.3. – Struktura textů odborného zaměření).

Vybrané výklady odpovídají jazykové rovině odborných textů. Výskyt slovesných tvarů je zde upozaděn – tvrzení jsme potvrdili na základě sečtení počtu slovních druhů v jednotlivých vybraných ukázkách. V jazykové, syntaktické a morfologické rovině odpovídají ukázky č. 1, 3, 4, 5 a 6 teoretickému základu dle Krčmové. Ukázka č. 2 vykazuje v těchto ukazatelích zásadní odlišnost – podíl substantiv je upozaděn vůči slovesným tvarům v textu, jelikož se jedná o text s popularizačním zaměřením.

Obecně lze vyvodit, že vybrané výklady jsou deskriptivní povahy ($D > 0,5$) a popisnost je pro ně typickou vlastností. Myšlenka je taková, že u více popisných a úvahových děl s dlouhými souvětími bude přirozeně větší vzdálenost mezi jednotlivými slovesy, kdežto u silně dějových, kde jsou věty daleko kratší, bude hustota sloves vyšší, a tedy jednotlivé slovesné vzdálenosti budou menší. Východiskem tohoto tvrzení je teoretický podklad v Současné stylistice. Vzhledem k vlivu VD na syntaktickou strukturu lze konstatovat, že větná skladba vybraných textů je komplikovanější, což dokládá také teorie Krčmové, která uvádí, že průměrný počet slov v souvětích odborných textů 19,97 slov a průměrná délka jednotlivých vět je 9,3 slov. Průměrný počet slov v souvětích splňují ukázky č. 1, 3 a 4. Tendence k odlišnosti ukázek č. 2, 5 a 6 je v tomto ukazateli příznaková.

D/Q je také v souladu s obecnými normami odborného stylu a výkladového slohového postupu. Pro tyto indexy jsme očekávali, že text bude více deskriptivní než aktivní. Pokud je míra deskriptivity v rozmezí 0 až 0,49, považujeme text za aktivní. Texty s hodnotou 0,5–1 jsou považovány za deskriptivní. U všech vybraných výkladů je míra deskriptivity vyšší než aktivity, tudíž texty jsou deskriptivní povahy. Jedinou výjimkou je ukázka č. 2, kde tento poměr vyšel opačně.

Výsledkem našeho výzkumného měření je závěr, že ukázky výkladu z vybraných učebnic pro 2. stupeň základních škol na základě provedení stylometrické analýzy odpovídají normám odborného stylu, zařazení dle RVP ZV, normám učebního substylu a celkově odpovídají parametrům výkladu.

16 Závěr

Hlavním cílem bakalářské práce bylo na základě provedení stylometrických analýz výkladů ve vybraných učebnicích pro 2. stupeň základních škol zhodnotit, zda ukázky odpovídají normám učebního substylu, analyzovat charakteristické prvky výkladu a jejich soulad výběru v učebnicových řadách na základě RVP ZV. Při psaní bakalářské práce se postupně zužoval odborný záměr.

Bakalářská práce se skládá ze dvou částí – teoretické a praktické. Teoretická část je zaměřena na vysvětlení potřebné terminologie – seznámení s tematikou odborného funkčního stylu, učební substyl a vymezení termínu výklad, jímž jsme se zabývali v praktické části. Dále čtenář se seznámila se strategickou dokumentací pro základní školy v České republice.

V praktické části jsme nejdříve vybrali ukázky vybraných slohových útvarů z učebnic nakladatelství Fraus, Taktik a Nová škola, a to vždy jednu ukázkou z učebnice pro 8. ročník a jednu ukázkou z učebnic pro 9. ročník ZŠ. Pomocí aplikace QuitaUp, jež je součástí portálu Český národní korpus, jsme provedli výzkumné šetření. Sledované stylometrické indikátory byly – počet tokenů a typů, poměr typů a tokenů, verb distance, aktivita a deskriptivita textu. Ručně jsme poté spočítali četnost slovních druhů ve vybraných ukázkách – konkrétně podstatná jména, přídavná jména, slovesa a předložky. Následně jsme si spočítali průměrný počet slov v souvětích, abychom pak tato čísla mohli porovnat s čísly v teoretickém základu.

Ukázky jsou podle počtu tokenů podobného rozsahu. Z didaktického hlediska jsou vhodně vybrané, protože žáci dokáží přečíst texty v krátkém časovém horizontu, a v rámci časové dotace pro vyučovací hodinu zbyde dostatek času a prostoru pro práci s dílčími úkoly. Všechny vybrané ukázky disponují vertikálním členěním odborných textů, obsahují nadpis, text je rozdělen do odstavců a u všech ukázek je uveden zdroj. Jediná ukázka neobsahuje nadpis, a to ukázka č. 4. Nemůžeme to ovšem považovat za pochybení, jelikož ve vybrané učebnici mají žáci v zadání za úkol nadpis k ukázce vymyslet. U vybraných ukázek jsme si všimli TTR (poměru tokenů a typů), který nám dával povědomí o slovním bohatství jednotlivých ukázek. Vybrané výklady mají, s přihlédnutím k délce ukázky, bohatou slovní zásobu. Dále jsme zhodnotili poměr aktivity a deskriptivity. Analýza

potvrdila, že vybrané výklady jsou deskriptivní, vyšší aktivita se objevuje pouze u jednoho textu – ukázky č. 2 – kterou bychom spíše zařadili do populárně vědného textu než do učebního substylu. Na základě počtu slovních druhů jsou ukázky příznakové s teoretickým základem. Celkově můžeme konstatovat, že ukázky vykazují stylovou sourodost a odpovídají normám učebního substylu, kromě ukázky č. 2, jenž odpovídá parametrům výkladu popularizačního charakteru.

Bakalářská práce „Odborný text pro druhý stupeň základní školy“ nabízí jeden z možných způsobů, jak k této problematice přistupovat. V mé práci jsem se zaměřila na analýzu výkladů ve vybraných učebnicích pro 2. stupeň základních škol, užitím metod kvantitativní a matematické stylistiky. Na tuto problematiku lze pohlížet z několika úhlů pohledů – aplikace QuitaUp nabízí průzkum některých vlastností textu, a proto bakalářská práce může být východiskem pro diplomovou práci.

POUŽITÁ LITERATURA

BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Encyklopedický Slovník Češtiny*. 1. Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.

BURGET, Eduard a Antonín K. K. KUDLÁČ. *Odborný text a práce s prameny*. Praha: VŠKK, 2021. ISBN 978-80-88431-02-2.

ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.

ČECHOVÁ, Marie, Jan CHLOUPEK, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV, 1997. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-858-6621-8.

ČMEJRKOVÁ, Světlá, Jindra SVĚTLÁ a František DANĚŠ. *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda, 1999. ISBN 80-859-2769-1.

Grepl, M. (1995). *Příruční mluvnice češtiny*. Nakladatelství Lidové noviny.

CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny: národní vysokoškolská učebnice pro studenty filozofických a pedagogických fakult studijního oboru 73-11-8 Český jazyk a literatura (v kombinaci s jiným jaz.)*. Praha: SPN, 1991. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství). ISBN 80-042-3302-3.

JEDLIČKA, Alois, REJMÁNKOVÁ, Miloslava a FORMÁNKOVÁ, Věra (ed.). *Základy české stylistiky: učebnice pro studium učitelství pro základní devítileté školy na pedagogických fakultách*. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství). Praha: SPN, 1970.

PLÁŠEK, Radovan. *Odborný text*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7175-9.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Cvrček, V. – Čech, R. – Kubát, M. (2020): *QuitaUp – nástroj pro kvantitativní stylometrickou analýzu*. Czech National Corpus and University of Ostrava. Dostupný z: <https://korpus.cz/quitaup/>

Český národní korpus. (2013). Retrieved February 6, 2024, from <https://www.msmt.cz/ministerstvo/cesky-narodni-korpus>

Encyklopedický slovník. (2012). Encyklopedický slovník. Retrieved February 6, 2024, from <https://www.czechency.org/slovník/%C4%8CESK%C3%9D%20N%C3%81RODN%C3%8D%20KORPUS>

Fraus. (2024). Fraus. Retrieved March 7, 2024, from <https://www.fraus.cz/>

Jednotný metodický portál MŠMT. Retrieved February 6, 2024, from <https://www.edu.cz/>

Jiří Kraus (2017): KVANTITATIVNÍ STYLISTIKA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: [https://www.czechency.org/slovník/KVANTITATIVNÍ STYLISTIKA](https://www.czechency.org/slovník/KVANTITATIVNÍ_STYLISTIKA) (poslední přístup: 12. 4. 2024)

Marie Krčmová (2017): ODBORNÝ STYL. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: [https://www.czechency.org/slovník/ODBORNÝ STYL](https://www.czechency.org/slovník/ODBORNÝ_STYL) (poslední přístup: 8. 2. 2024)

Marie Krčmová (2017): SLOHOVÝ POSTUP. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: https://www.czechency.org/slovník/SLOHOVÝ_POSTUP (poslední přístup: 16. 2. 2024)

Milan Jelínek, Marie Krčmová (2017): STYLISTIKA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny.

Nová škola, s.r.o. (2012). Retrieved March 16, 2024, from <https://www.nns.cz/blog/cesky-jazyk-2-stupen/>

Nový encyklopedický slovník češtiny. (2012). Retrieved February 8, 2024, from <https://www.czechency.org/slovník/ODBORN%C3%9D%20STYL#u%C4%8Debn%C3%AD%20styl>

Václav Cvrček (2017): ČESKÝ NÁRODNÍ KORPUS. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: https://www.czechency.org/slovník/ČESKÝ_NÁRODNÍ_KORPUS (poslední přístup: 6. 2. 2024)

Vladimír Petkevič (2017): TOKENIZACE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: <https://www.czechency.org/slovník/TOKENIZACE> (poslední přístup: 7. 2. 2024)

Vydavatelství Taktik. (2006). Vydavatelství Taktik. Retrieved March 7, 2024, from <https://www.etaktik.cz/>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Učivo komunikační a slohové výchovy 2. stupně ZŠ	25
Obrázek 2: Vzorec pro výpočet TTR.....	30
Obrázek 3: Vzorec pro výpočet Q	30
Obrázek 4, 5, 6, 7: Vzory učebnic nakladatelství Fraus pro druhý stupeň ZŠ	32
Obrázek 8, 9, 10, 11: Vzory učebnic vydavatelství Taktik pro druhý stupeň ZŠ.....	34
Obrázek 12, 13, 14, 15: Vzory učebnic nakladatelství Nová škola pro druhý stupeň ZŠ.....	35

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Ukázka č. 1 – Fraus 8. ročník	41
Tabulka 2: Ukázka č. 1 - počty slovních druhů	41
Tabulka 3: Ukázka č. 2 – Fraus 9. ročník	42
Tabulka 4: Ukázka č. 2 - počty slovních druhů	42
Tabulka 5 : Ukázka č. 3 – Taktik 8. ročník.....	43
Tabulka 6: Ukázka č. 3 - počty slovních druhů	43
Tabulka 7: Ukázka č. 4 – Taktik 9. ročník.....	44
Tabulka 8: Ukázka č. 4 – počty slovních druhů	44
Tabulka 9: Ukázka č. 5 – Nová škola 8. ročník	45
Tabulka 10: Ukázka č. 5 - počty slovních druhů	45
Tabulka 11: Ukázka č.6 – Nová škola 9. ročník	46
Tabulka 12: Ukázka č. 6 – počty slovních druhů	46

Tabulka 13: Průměr grafických slov v ukázkách nakladatelství Fraus	47
Tabulka 14: Průměr grafických slov v ukázkách nakladatelství Taktik	47
Tabulka 15: Průměr grafických slov v ukázkách nakladatelství Nová škola	47

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Ukázka č. 1 - výklad z učebnice Fraus 8. ročník	62
Příloha 2: Ukázka č. 2 - výklad z učebnice Fraus 9. ročník	63
Příloha 3: Ukázka č. 3 - výklad z učebnice Taktik 8. ročník	64
Příloha 4: Ukázka č. 4 - výklad z učebnice Taktik 9. ročník	65
Příloha 5: Ukázka č. 5 - výklad z učebnice Nová škola 8. ročník	66
Příloha 6: Ukázka č. 6 - výklad z učebnice Nová škola 9. ročník	67

PŘÍLOHY

Příloha 1: Ukázka č. 1 - výklad z učebnice Fraus 8. ročník

Kost

Přibližně 4 km severozápadně od městečka Sobotka leží na jižním okraji Chráněné krajinné oblasti Český ráj jeden z našich nejlépe zachovaných středověkých hradů – Kost.

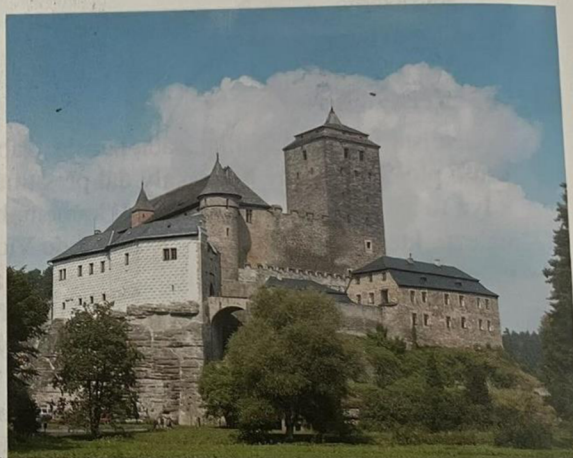
Zakladatel hradu Beneš z Vartemberka si v polovině 14. století k výstavbě sídla vyhlédl osamocenou pískovcovou skálu.

Vnitřní hrad měl půdorys nepravidelného pětiúhelníku. Přístup k hradu byl chráněn dvěma věžemi, na jihovýchodní straně bytelnou hranolovou věží, tzv. Bílou, na jihozápadní straně malou okrouhlou věží a příkopem vytesaným do skály. Předhradí i jádro hradu bylo chráněno vysokými kamennými zdmi s širokými ochozy a cimbuřím.

Syn zakladatele hradu Petr z Vartemberka patřil mezi nejmocnější pány v zemi. Byl držitelem úřadu nejvyššího hofmistra a po určitou dobu i nejvyššího purkrabího, což byl po králi druhý nejmocnější úřad v zemi.

Nebudeme-li počítat královský hrad Točnick, byla Kost jedinou větší hradní stavbou budovanou za vladařské éry Václava IV.

V současné době jsou v expozicích hradu vystaveny předměty z majetku rodiny Kinských (např. nábytek, obrazy, zbraně), ale i předměty a zbraně zapůjčené Vojenským muzeem v Praze a Muzeem v Mladé Boleslavi.

Podle encyklopedie na pokračování Památky

Xenofobie

Představte si, že bychom byli všichni naprosto stejní. Líbilo by se vám to? Asi ne. A přece máme strach z lidí, které neznáme. Máme k nim předsudky, nespravedlivě jim přisuzujeme vlastnosti, které nikdy neměli, a věci, které nikdy neudělali. Děláme to, protože máme strach ze všeho neznámého a cizího. Tomuto strachu říkáme xenofobie.

Xenofobie je velmi nebezpečná, je nebezpečná jako nemoc. Pokud se jí nebráníme, můžeme moc ublížit jiným i sobě. Existuje jen jeden lék na xenofobii a tím je poznávání cizího.

Xenofobie je velmi nebezpečná, protože může vést k rasismu a antisemitismu. Rasismus může končit i vážným zraněním, případně i smrtí jiného člověka.

V posledních letech byly v důsledku rasismu zabity desítky lidí a stovky byly vážně zraněny. I když se některé rasistické útoky odehrály za bílého dne, napadeným nikdo nepomohl.

Podle letáku *Rasismus a xenofobie*

VÝKLAD

1. Přečti si následující ukázkou výkladu a odpověz na otázky pod textem.

Zprostředkovatelé komunikace

Některé komunikáty potřebují zprostředkovatele, např. cizokrajné projevy **překladaatele**, nebo **tlumočníka**, vědecké práce, mají-li se dostat k laikovi, jsou zpracovány jako popularizační, jindy se k rozsáhlejším statím odborným připravují **sekundární** (druhotné) **kommunikáty** (výťah, cizojazyčná resumé/shrnutí...). Úspěch těchto druhových, odvozených komunikátů závisí i na kvalitě zprostředkovatelů. Zpravidla čím více je zprostředkovatelů, tím víc se vzdaluje nově vzniklý komunikát od výchozího, může se dokonce změnit jeho smysl, informace se ztrácejí, nebo naopak se vložít informace další, a to může působit negativně, pokud změny nejsou v intencích autora původního projevu.

Zprostředkovatelé jsou u některých typů komunikátů nezbytní, neboť umožňují nebo alespoň usnadňují přijímání komunikátu adresátům, pro něž původní, výchozí projev není přiměřený.

ČECHOVÁ, M. *Čeština – řeč a jazyk*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 1996. s. 349

Science fiction, zkráceně sci-fi, je označení pro vědecko-fantastickou prózu, neboť se na rozdíl od jiných druhů fantastické literatury tato fantastika zakládá na znalostech soudobé vědy a techniky a na předpovědích o jejich vývoji v budoucnu. Autoři sci-fi příběhů se snaží domýšlet, jak bude tento vývoj konkrétně vypadat, konstruují ve své fantazii dosud nevídané dopravní prostředky, vydávají se se svými hrdiny na cesty k planetám anebo do hlubin oceánů, nechávají je budovat vědecké stanice ve vesmírném prostoru a uvažují, jaký dopad může mít technika na osobní život člověka či na celou civilizaci. K předchůdcům sci-fi literatury patří už v 17. století Cyrano de Bergerac a v 19. století je jejím nejvýznamnějším pěstitelem Jules Verne. Mezi významné české spisovatele věnující se tomuto žánru můžeme zařadit Jana Weisse, Josefa Nesvadbu či Ondřeje Neffa.

(Dušan Karpatský, *Labyrint literatury*; upraveno)

Řecká bojová taktika

Na počátku archaického období byla nejdůležitější částí každého řeckého vojska jízda, což byli vojáci na koních. Vojáci si zbraně a koně obstarávali sami, takže v dávných dobách ovládali vojska boháči, kteří si to mohli dovolit.

Pěšáci bývali v těchto dobách naopak spíše chudobní, proto měli i chudé vybavení. V 7. století př. n. l. však vznikl nový druh pěšáků zvaných hoplité, kteří byli vybaveni a vycvičeni lépe. Když se význam hoplítů (těžkooděnců) zvýšil, jednotky jízdy se zmenšily.

Chudí, kteří si nemohli dovolit úplnou bitevní výbavu a zbraně hoplítů, obvykle místo toho sloužili v lehce vyzbrojených pomocných sborech. Patřili k nim lučištníci, prakovníci a tzv. psiloi, muži vyzbrojení holemi a kameny.

Ve válce bylo běžnou taktikou obléhání města, a to dokonce i tak, že se kolem něho postavila zeď. To mělo město vyhladovět, až by se podrobilo, i když to mohlo trvat celé měsíce. V letech 305–304 př. n. l. se město Rhodos udrželo proti makedonské armádě celý rok a Makedonci se nakonec museli stáhnout.

Další taktikou vojska bylo vrhnout se na město a zmocnit se ho silou. Kolem roku 400 př. n. l. Řekové používali těžký dřevěný trám, zvaný beranidlo, kterým se rozbíjely zdi a brány. Beranidlo bylo lany připevněno k dřevěnému krytu a družstvo mužů jím pohybovalo sem a tam. Útočící vojsko používalo také obléhací věže. Byly to obrovské dřevěné konstrukce, které se přesunovaly k městským hradbám jako plošiny, z nichž se útočilo.

(Encyklopedie starověkého světa, ilustrace: kol. autorů – upraveno)

Vznik sopky

Jako sopku neboli vulkán označujeme místo na zemském povrchu, kde vystupují na povrch láva a sopečné plyny. Při pohybu litosférických desek dochází v hlubinách zemské kůry k tavení hornin. V roztavené hornině – magmatu – vzniká velký tlak. Magma, které má menší hustotu než okolní horniny, se hromadí pod velkým tlakem v magmatickém krbu ve velkých hloubkách litosféry. Odtud stoupá vzhůru sopečným komínem – sopouchem. Ztrácí přitom tlak, teplotu a obsažené plyny a mění se na lávu. Na zemském povrchu láva postupně tuhne a vytváří sopečný kužel. Z jeho kráteru láva dále vytéká.

Před začátkem sopečné činnosti dochází někdy k různě silnému zemětřesení. Na blížící se sopečnou činnost může upozorňovat také dunění nebo změna tvaru sopky. Vývěru lávy předchází nebo jej provází také výrony sopečných plynů a chrlení sopečného popela. V některých případech jsou ze sopečného kráteru vyvrhovány tzv. sopečné pumy – kameny nebo bloky lávy.

V okolí sopek můžeme pozorovat některé jevy, které sopečnou činnost provázejí. Je-li v blízkosti sopek podzemní voda, ve velké hloubce se ohřívá a obohacuje o minerální látky.

Pod tlakem vyvěrá na povrch. Takovéto prameny označujeme jako termální vřídla.

Prameny, v nichž je horká podzemní voda vytlačována přehřátou parou často do velké výšky, se nazývají gejzíry. Najdeme je například na Islandu nebo na Novém Zélandu.

Sopka Hekla

(Vznik sopky: Přírodopis 9)